TARİH Dünyası

Cilt 2 * Sayı 16
1 Aralık 1950

Ucuz kitaplar serimiz

Okuyucularımıza faydalı olabilmek ve kütüphanelerini zenginleştirmek için temin ettiğimiz ucuz kitapların listesi gittikçe çoğalmaktadır.

%50 tenzilâtla verebileceğimiz eserler

1 — ŞARKI VE GÜFTELER (Ankara ve İstanbul Radyolarında okunmakta olan iki bine yakın şarkıyı ihtiva eden ve fiyatı 500 kuruş olan bu eseri 250 kuruşa veriyoruz).

2 — HATTAT HAFIZ OSMAN EFENDİ (Yazılarını Tarih Dünyası'nda okuduğunuz genç ve kıymetli bilgin Kemal Çığ'ın bu eserinin fiyatı 300 kuruştur, 150 kuruşa veriyoruz).

3 — SAĞLIK ANSİKLOPEDİSİ (Profesör Doktor Nuri Ömer Ergene'nin bu eşsiz büyük eseri her eve mutlaka lâzımdır. Fiyatı 10 lira olan ansiklopedi, taşraya sevk ücreti dahil 6 liradan; İstanbulda idarehanemizde nalacaklara 5 liradan verilmektedir).

Diğer eserler

4 — İSTANBULUN FETHİ (272 büyük sahife, metin dışı 89 resim ve 9 haritası olan ve Feridun Dirimtekin tarafından kaleme alınan bu eserin fiyatı 450 kuruştur, sevk ücreti bizden 350 kuruşa gönderilecektir.)

5 — HAÇLI SEFERLERİNDE İNÖNÜ VE ESKİŞEHİR MEYDAN MUHAREBELERİ (Gene Feridun Dirimtekin tarafından yazılmış olan bu eser Birinci ve İkinci Haçlı Seferlerden, Türklerin İslâmlığı ve İslâm medeniyetini garba karşı müdafaasının tarihini ihtiva eder. 254 sahifedir, metin dâhilinde 6, metin haricinde 7 büyük haritası vardır, fiyatı 300 kuruş olan kitabı 2 liraya göndereceğiz.)

6 — KONYA VE DÜZBEL (Milâdî 11 ve 12 nci yüzyılda Selçuk ve Bizans İmparatorlukları arasındaki Anadolu hâkimiyeti için yapılan mücadelenin tarihidir. 136 sahifedir, haritaları vardır, fiyatı 150 kuruştur, 100 kuruştan gönderilecektir. Eser, Feridun Dirimtekin'indir.)

DİKKAT: Sadece okuyucularımıza hizmet olsun diye açtığımız; bu sütuna daha birçok eserler ilâve etmeğe çalışacağız. Mahdut miktarda bulunan kitapların zamanında sipariş edilmesini rica ederiz.

«Tarih Dünyası» nın çok güzel bir eseri:

1900 - 1950
50 Yıl Evvelki Dünya

Bir ay sonra, 1950 yılına veda ediyoruz. Yirminci yüzyılın yarısındayız. Son elli yıl içinde insanlık, dünya kurulalı beri görülmemiş bir ilerlemeye şahit oldu. Bugünkü dünya ile 50 yıl evvelki, yani 1900 yılındaki dünya arasında korkunç bir uçurum vardır.

Tarih Dünyası, okuyucularına yılbaşında sunacağı (50 Yıl Evvelki Dünya) eseriyle 50 yıl evvelini, bütün çıplaklığiyle gözünüzün önüne serecektir. Yüzden fazla resimle süslenmiş olan bu eser hakkında okuyucularımıza kısaca malûmat verelim:

50 yıl önceki Türkiye hudutları, 50 yıl önceki kıyafet, yaşayış, eğlence hayatı, nakil vasıtaları, aile hayatı, 50 yıl evvelki mektep, doktor vesaire vesaire...

50 yıl evvel dünyayı kimler idare ediyordu? 50 yıl evvel Avrupa, Asya, Amerika nasıldı? Bugünkü medenî vasıtalar yerine o zaman neler vardı ve insanlar birbirleriyle nasıl anlaşabiliyorlardı?

1900 yılında Türkçe, Fransızca, İngilizce, Rusça, İtalyanca, Almanca ve daha birçok lisanda çıkmış gazete, mecmua, kitap ve almanakların tetkikiyle hazırlanmış olan bu çok orijinal eseri sade bir tarih kitabı olarak değil, 50 senelik ilerlemeyi bir bakışta gösterecek bir albüm gibi seyredeceksiniz. Eserde öyle resimler göreceksiniz ki, nereden temin edildiğine hayran kalacaksınız.

KAPAK REMİMİZ: Son Halife Abdülmecit (Gelecek sayımızda hayatı hakkında bilinmiyen hâtıralar okuyacaksınız). ARKA KAPAK: İzmirli kızlar (Brindizi'nin bir tablosu).

TARİH Dünyası

15 GÜNDE BİR ÇIKAR

★ Cilt 2 - Sayı 16 ★ 1 Aralık 1950 ★

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad No. 57, Saka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: SAKA Matbaası, İstanbul

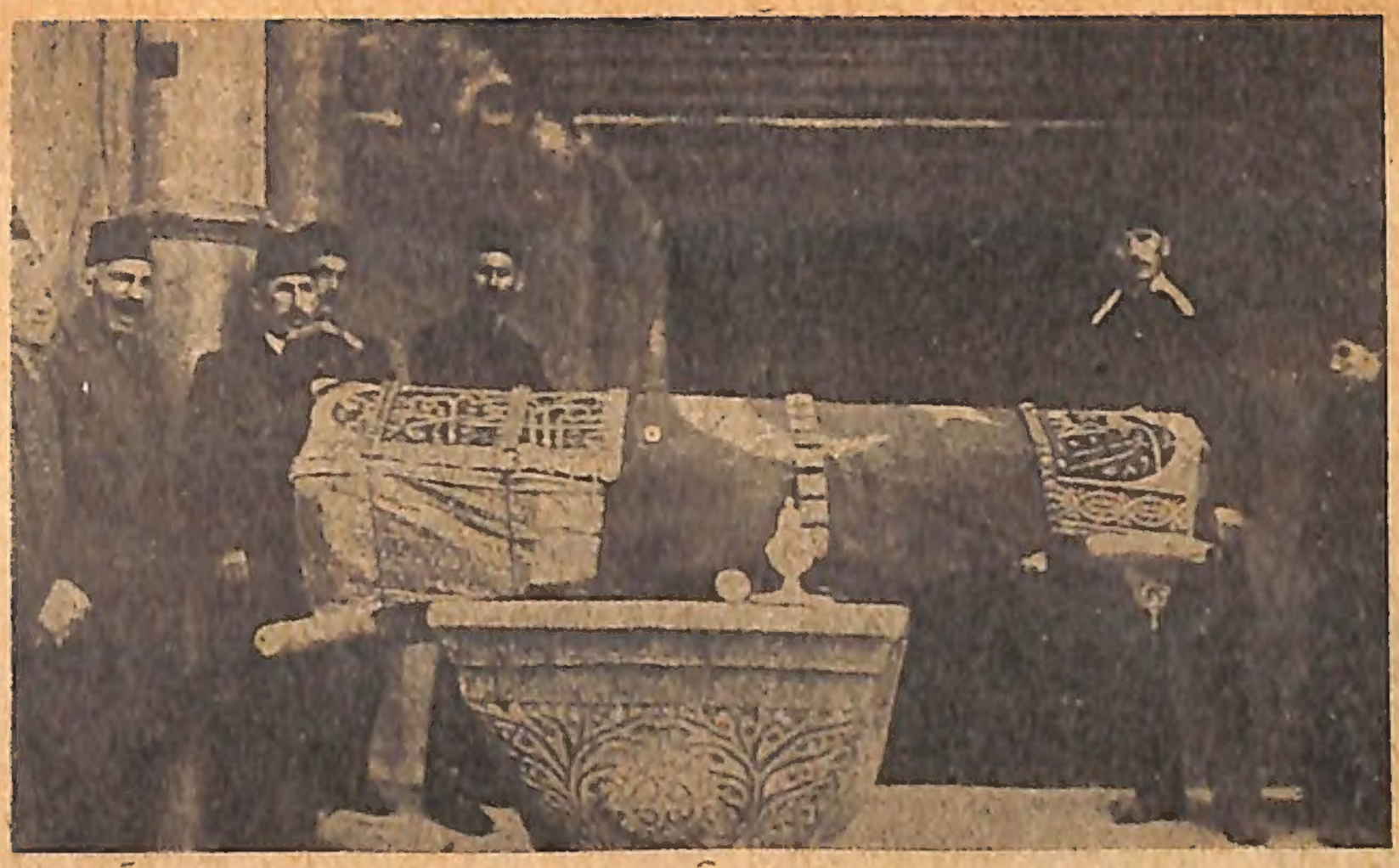

Yusuf İzzeddin Efendinin tabutu Ayasofya Camii musalla taşında...

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl İntihar Etti?

Yakın tarihin en mühim hâdisesini teşkil eden Yusuf İzzeddin Efendinin intiharı vakası bu nüshamızla sona ermektedir. Belediye Müzeleri Müdürü Sayın İsmail Baykal tarafından salâhiyetle yazılan bu seri, tarihimizin mühim bir safhasını tamamiyle aydınlatmış bulunmaktadır. İsmail Baykal, gelecek sayımızda, son Halife Abdülmecit hakkındaki hâtıralarına başlıyacaktır ki, bu hâtıralar da tarihin birçok karanlık noktalarını aydınlatmış olacaktır.

Yazan: İSMAİL BAYKAL, Belediye Müzeleri Müdürü

— 5 —

Bir gün kıymetli devlet adamlarımızdan Halil Menteşe merhum, kendisini ikna edeyim diye o kadar uğraşmıştı ki, huzurundan çıktığında kıpkırmızı ve kan ter içinde kaldığını görmüştüm.

Hastalık şiddetini arttırdıkça yeni yeni ikna edici usuller buluyordu. Maaşının yarısını Donanma Cemiyetine terketmiş, bu hareketi Mebusan Meclisinde müzakere ve alkışlarla kabul edilmişti. Bu müzakerenin yapılacağı gün için, «İsmail, yarın Mebusana git, müzakereleri dinle. Bakalım müzakere cereyan ederken benim adım geçtiği sırada Veliahtlık unvanı bahis mevzuu olacak mı? Bana haber getir» emrini vermişti. Mebusanda arzusu üzere locadan müzakereyi dinledim. Gayet tabiî, Veliaht olarak adı geçtiğini gelip kendisine arzetmiştim.

Bu sırada eski berberbaşısı Hüsnü Beyden bir ustura almış olduğunu haber almıştım. Bütün arama ve ısrarlarımıza rağmen bu usturayı bulmak kabil olamamıştı.

Dinî bayramlarda olduuğ gibi kandil günlerinde de, Vükelâ Heyeti, Padişahı tebrikten sonra toplu olarak Veliahta da gelirlerdi. Cuma gününe tesadüf eden bir kandilde akşama kadar beklendiği halde bu hey'et tebrike gelmemişlerdi. Bu vaziyete çok sinirlenen Veliahd «İşte işler şimdi tamam oldu, görüyorsunuzya Vükelâ da resmen yapılması lâzım gelen tebriki yapma-

Yusuf İzzeddinin ölümünde hazır bulunan Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kütüphanesi Müdürü Şükrü Bey

dılar. Buna ne buyurulur» diyordu. Bizler ise: Efendimiz elbette bir sebebi vardır, dediğimizde kat'iyyen ikna edemiyorduk. Neticede: — İsmail, şimdi gidip saraydan öğreneceksin, orayada mi gitmediler» emrini verdi. Cidden müşkül bir duruma düşmüştüm. Gidip kime sorabilirdim? Çünkü saray her hareketimizden bir mâna çıkartıyordu.

Çok iyi öğrendiğimize göre sarayda bazı kimselerin Veliahd hakkında bir mevzuu bulup hükümdara ulaştırması, meselâ «Efendimiz İsmail Bey kulunuz buralarda dolaşıyor, Yusuf Efendi (Veliahd için Padişah yalnız bu ismi kullanırdı) yine bir şeyinizi mi öğrenmek istiyor» gibi hoşa gidecek haberler bir sermaye idi.

İşte buna meydan vermemek, yani aksi bir his uyandırmadan bu işi hal etmek lâzımdı.

Dolmabahçe Sarayı yakınlarında arabadan inerek yaya gidiyorum, yolda tanıdık bir Saray bekçisine tesadüf ettim. Mustafa Ağa adındaki bu bekçiden Cuma selâmlığı münasebetile tebrik merasiminin öbür güne kaldığını öğrendim, bizim vazifemiz de görülmüş oldu. Fakat Camlı köşkün hemen altında bulunduğumuz için geri dönmek doğru değildi. İçeriye girmeğe mecbur kaldım. Doğruca kilercibaşının odasına giderek. «aman arkadaşlar vaktim yok, bir akrabanın çocuğu henüz konuşamıyor, bana biraz Hünkâr artığı veriniz.» dedim. Ve ekmeği alup hemen çıktım.

Eskiden halk arasında bir itikad vardı. Padişahtan artan ekmek, konuşamıyan bir çocuğa yedirilirse, derhal konuşurmuş! Bunun için, ötedenberi padişahın kilercileri Hükümdarın sofrasından artan ekmeği (sahangur) denilen bir nevi beze bağlıyarak saklarlar, müracaat edenlere verirlerdi. Biz de bu şekilde ekmeği alarak Saraydan ayrılıp keyfiyeti Veliahda arz edince sükûnet bulmuştu.

Vehim hükmünü icra ediyor, Veliahdı ziyaret eden memleket büyüklerinin bilmiyerek ve yalnızca hulusu izhar için kullandıkları sözlerden mâna çıkarıyor ve bu suretle hem kendisi üzülüyor ve hem de bizler müşkülât çekiyorduk.

Bir gece saat 12, yatağımın başına nöbetçi harem Ağalarından Said Ağa geldi: «Şimdi Efendimiz sizi hareme istiyorlar, beraber gideceğiz.» dedi. Bu cidden merakı mucib olacak bir hâdise idi. Çünkü Veliahdın harem dairesine erkek olarak doktorlardan başka kimsenin girdiği vaki değildi. Hemen hazırlanarak Ağa ile birlikte gittik.

Huzuruna girdiğimde ceketsiz olarak koltuğa oturmuş, başında takke vardı. «İsmail otur» emrini verdi, bir kenara iliştim, «yanıma yaklaş» dedi. Ve söze başladı. «İsmail Zat-ı Şahane çok fena imiş, ne yapacağız, benim halim ne olacak. Bu âdem ölürse ben ne yapacağım, hapis mi olacağım, çok sıkılıyorum. Gece yarıcı böyle seni de uykundan ettik. Ama ne yapayım, kiminle dertleşeyim. Bana doğru söyle hakikat mı bu».

Ben — Efendimiz, gece yarısı bu hâvadisi nereden aldınız, bir defa Padişah hasta değil ki, esasen gazetelerde de böyle bir havadis çıkmadı. dedim.

Veliahd — Canım ben bu işi gündüz duydum ama kimseye bir şey açmadım. Bugün El'aziz meb'usu Said hoca gelmedi mi, işte o söyledi. Zatı Şahane bugün Almanya

Sefirini kabul ederken düşmesin diye ar; kasından tutmuşlar, zorla görüşmüş.

Ben — Efendimiz hiç böyle şey olurmu. Eğer görüşemiyecek bir halde ise hastadır diye önceden randevü vermezlerdi. Dedim. Ve bu yolda bir hayli teminat verdikten sonra sükûnet buldu. Saat bir buçuğa gelmişti. «Haydi artık sen git» emrini verince yanından ayrıldım.

Günler geçtikçe vehim şiddetini artırıyor, «İntihar edeceğim» sözlerini sık sık tekrarlıyordu.

Bir gün abdest alacağım diye helâya ceketini çıkararak girmişti. Bu vaziyet bizde şüphe uyandırdı. Anahtar deliğinden gözetledim. Sol kolunu sıvamış, sağ elinin tersile oynak yerini keser gibi tâlim yapıyor, aynı zamanda da ağzile de «kırt, kırt» gibi sesler çıkarıyordu. Hemen kapıyı kapatacakmış gibi usulca kurcaladım ve çekildim.

Derhal bir hiddetle dışarı çıktı. Bir kaç arkadaş duruyorduk, «İsmail İnsanın mahremiyetini gözlemek ayıptır. Siz Enderunlu olacaksınız, doğrusu yakıştıramadım» diyerek yürüdü.

Salona girdiğimizde. «Efendimiz af buyurunuz. misafir geliyordu da aralık kalmış kapıyı usulca kapadım» dedim ve ilâve ettim. «Kullarınız yine bildiğiniz Enderunlulardır. Hiç bir zaman bu gibi hareketlere teşebbüs etmezler» demek mecburiyetinde kaldım. Çünkü bu gibi hareketlerine karşı kayıtsızlığımızı his ettiği takdirde ilerde daha geniş mikyasta teşebbüslere girişmesi muhtemel olduğu için buna meydan vermiyeceğimize kâni olması lâzımdı.

Benim biraz kırıldığımı hisseder gibi oldu, gönlümü almak istiyordu. Kendisi de biliyorduki bütün yapılan işler intiharına mani olmak, bilhassa kendisini buhranlı zamanlarında korumak içindir. Mevzuu değiştirerek gayet sükûnetle:

— Canım peki sadakat gösteriyorsunuz, fakat benim halim ne olacak, sizler hiç peşimi bırakmıyorsunuz. Daha doğrusu yaptığınız bu hareketler bana sadakatten ziyade ihanettir. Dedi.

Bugünkü konuşmamız biraz uzunca sürmüştü.

Veliahd — İsmail iyi dinle. Ben öldükten sonra beni senden soracaklar, sana vasiyetim olsun, şayet bu adam deli oldu da intihar etti dersen huzuru mahşerde iki elim on parmağım yakanda olsun» demesi üzerine:

— Efendimiz vasiyet insanlar için bir haktır. Ve bunu yerine getirmek lâzımdır. Fakat kulunuzu öyle müşkül bir vaziyette bırakıyorsunuz ki bu da günahtır. Zira akıl başta iken kim kendini öldürür, kulunuza kim inanır? Bakınız pederi muhtereminiz Abdülâziz Han intihar etti. Şayet Efendimiz de intihar ederseniz bunların sinsilesi deli imiş demezler mi. Dediğimde.

— İsmail çok doğru söylüyorsun. dedi ve (Zalike takdirül'azizül'âlim....) Ayeti kerimesini okudu, ve Cenabı hak bu intiharı bana kader etmiş, muhakkak bu olacaktır Başka türlü çaresi de yoktur. Boşuna uğraşıyorsunuz.» dedi.

Bu ızdıraplar devam ede dursun, bir yandan da Berlin seyahati hazırlıkları yapılıyordu. Ölümünden üç gün önce 15 Kânunusani (Ocak) Cuma günü yaveri Nail Beyle büyük valdesi Pertevnival Valde sultanın Aksaraydaki türbesine giderek ziyaret etmiş ve iki rekat namaz kıldıktan sonra dönüşte, otomobilde, Nail Beye «Size vasiyetim olsun, ben öldüğümde tabutumu bayrağa sarınız» demişti.

Bu vasiyeti takib eden Pazar günü gezmeğe çıkıp, akşama köşke dönüşünde mutad olan karşılaşmaya yetişememiştim. Otomobilden inmemiş. «İsmail nerede» dediği sırada yetişip hemen otomobile sokularak «Kulunuzum Efendimiz» dedim.

— Canım neredesin, tut elimden. çıkar beni dedi, elinden tutup otomobilden çıkardım, ve koluna girerek salona kadar götürdüm, çok ıztırablı idi, kürkünü çıkardık, «sen gitme» dedi. Huzurunda kaldım, sağ elimi sağ eline alarak başını sağ omuzuma koydu.

Bugün hafızamda mıhlanıp kalmış olan şu sözleri, gözleri nemli olarak söylemişti «İsmail ben öleceğim, hakkını bana helâl et. Sana çok cefa ettim, hiç bir kimseden hatta anamdan, babamdan görmediğimi sen bana yaptın, buna karşı ben sana bir iyilikte bulunamadım, Allah senden razı olsun, Allah seni iki cihetten aziz etsin, ben öldükten sonra Allah seni kimseye muhtaç etmesin,» diye devam ediyordu, bu sırada kendimden geçmek üzere idim. «Aman Efendimiz şimdi düşüp bayılacağım, bir dakika müsaade buyurunuz da dışarı çıkayım» dedim, ve koridora çıktığım zaman kanepenin

üstüne düşmüşüm. Bu esnada otuz yıldan fazla Veliahdın maiyetinde bulunmuş Beylerinden seksen yaşındaki Enderunlu Hacı Tevfik Bey merhumun, «İsmail oğlum üzülme, bu yaşıma geldim, Efendimizden böyle bir duaya mazhar olamadım, çok bahtiyarmışsın, bu senin mânavî bir mükâfatındır», dediğini duyabilmiştim.

Pazartesi akşamı, Veliahd çok heyecanlı, mutad üzere Mehmet Ali Bey, Veliahdın yatma zamanı geldiğini söyliyerek hareme gidip istirahat etmesi için olanca kuvvetile uğraşıyor, Veliahd ise biraz daha vakit geçirmek için ısrar ediyor, ve zorlukla Hareme girmesi temin ediliyordu.

19 Ocak 1331 Salı günü sabahı saat 6 Dairedeki odamızın yanından harem tarafına giden bir yol vardı ki, kuş uçmazdı. Oradan ayak patırdısı ile birinin koşmakta olduğunu işittim. Esasen kulağımız tetkikte olduğu için bu koşmayı hayra yormadım, hemen bir lahza giyinüp dışarı fırladım. Harem kapısı önünde, Harem Ağalarından Necib Ağanın, iki ellerini dizlerine vurarak «yetiş İsmailciğim yetiş, Efendimiz dediğini yaptı» dediğini işitince, işi anladım ve olanca kuvvetimle koşarak Haremde yatak odasına girdim.

Bir tali eseri olarak bir gün evvel Veliahdın yaverliğine tâyin olunmuş, ve dairede ilk nöbetini almış bulunan yaver Fuad Beyle arkadaşım Şükrü Bey de (1) yetiştiler, aramızda derhal kendiliğinden bir vazife taksimi oluvermişti.

Fuad Bey yatağın üstüne fırladı, kesdiği sol kolunu sıkıca bağladı ve elile de sıkarak bırakmadı, bir taraftan Şükrü Bey otomobille Etfal Hastanesine giderken bir yandan da telefonla daire müdürü Müfit Beye bildiriliyordu.

Odaya girdiğimde şu elim manzara ile karşılaştım. Sultan ve Şehzadenin valdeleri hanımın iki koluna cariyeleri girmiş, baygın bir halde dışarı çıkarıyorlardı, yatağa yaklaştığımda ustura, Veliahdın başını koyduğu yastığın sağ tarafı altından kaymış bir vaziyette gözüme ilişti. Ve hemen alıp «Kâfir Ustura» diyerek odanın ortasına fırlattım. Yatağın baş ucundaki komodinin üzerinde gördüğüm kolonyadan tülbendi ıslatarak başını uğmağa başladım.

Melül melül yüzüme bakıyor. «Aman Efendimize ne yaptınız» diyebildim. Bu arada boğuk sesle, dili dolaşarak abdest alacağım der gibi doğrulmağa çalışıyordu

Bunun da bir sebebi vardı. Hayatında daima «İsmail birşeyden korkmuyorum, yalnız ben kolumu kestiğimde siz hainler beni kurtaracaksınız işte o zaman daha büyük bir felâket olacak, çünkü kolum sakat kalacak, işte bunlardan endişe ediyorum» derdi.

Fikrinde sakladığı bu düşünce ile yaptığı işden nedamet şöyle dursun, tamamlamağa çalışacağını anlatmak istiyordu.

Birden operatör Raif Beyi yanımda gördüm, derhal fennî tedbirlere başladı. Bir aralık kestiği şiryanı pensle tutan Raif Bey «Bak İsmail Bey, makarnaya dönmüş, imkânı yok kurtulamaz, fakat ben yine lâzım gelen fennî tedbirleri alıyorum» dedi.

Veliahd bitkin bir halde idi, hareket tamamile kesilmişti. Komodinin üzerindeki el aynasını ağzına tuttuk, o kendinden geçmiş, emeline nail olmuştu. Saat 6,50 de.

Çenesini arkadaşım Şükrü Beyle bağladık, yatağının üstünü örterek son ve acı hizmetimizi de görmüş idik.

Odadan ayrıldım, selâmlık dairesine gelmekte iken Sadrazam Talât Paşa ile operatör Orhan Abdi Beyle karşılaştım. Bu hâdisede daireye ilk gelen bu zatlardı. Talât paşa çok müteessirdi, «İsmail Bey ne yaptınız, kurtaramadınız mı?» dedi.

Ben — Paşam elimizden geleni yaptık, maalesef kurtarmak mümkün olmadı.

Orhan Bey — Acaba siz haber aldığınızda kaç dakika kadar geçmişti. dedi

— Haber aldığımıza göre yirmi dakika kadar geçmişti, dedim.

— İmkânı yok bu gibi hâdiselerde azamî müddet on beş dakikadır. demişti.

Gözle görerek şahidi olduğum hatıralarım bundan ibarettir. Görmeyip işittiğim hususlar şunlardır.

Dilsaz kalfadan Necib Ağa vasıtasile öğrendiğimize göre, intihar gecesi akşamı saat onda yanımızdan ayrılan Veliahd çok heyecanlı anlar geçirmiş ve netice itibarile müteaddid defalar istediği sudan bir kaçar yudum alarak iade ediyor, son istediği sudan da yine iki üç yudum alarak iade edince dışarı çıkan Dilsaz kalfa bardağı bırakıp gelinceye kadar, arayıp bulamadığımız ve tülbende sararak karnı üzerinde sakladığı us-

(Devamı 703 üncü sahifede)

(1) Şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kütüphanesi memurudur.

Büyük Elizabet ölüm döşeğinde...

BÜYÜK ELİZABET

Yazan: REŞAD EKREM KOÇU

1558 yılında yirmi beş yaşında iken İngiltere Kraliçesi olmuştu.

Mücevherata ve tuvalete fevkalâde düşkün olan, gardrobunda üç bin kat esvabı bulunan, ölümünden az evvel, yetmiş yaşında iken bile elçileri dekolte bir tuvalet ve boyalı saçlarla huzuruna kabul eden Kraliçe Elizabet, bugünkü büyük ve kudretli İngiltereyi kuranlardan biri olmuştu.

Büyük Elizabet, Kral Sekizinci Hanri ile An Boleyn'in kızıdır. An Boleyn, İngiltere Kraliçesi Katerin d.Aragon'un hizmetine bakan saray kadınlarındandı, Hanri bu kızı sevmiş, Kraliçeyi boşayarak onunla evlenmiş, üç yıl sonra onu sadakatsizlikle itham ederek idam ettirmişti. Elizabet, içi felâketle dağlanmış bir kadındı. Kendisinden evvel İngiltere tahtına oturan üvey kardeşi

Büyük Elizabetin bir portresi...

Mari Tüdor'un halk tarafından verilen lâkabı ile »Kanlı Mari» nin zamanında hemen bir mahbus hayatı ve daimî bir ölüm korkusu içinde yaşayan Elizabet, mağrur, koket, fakat fevkalâde zeki, iyi tahsil görmüş, sportmen ve dans meraklısı bir prenses olarak şöhret kazanmıştı. Hükümdarlığından bir yıl evvel kendisini gören bir Venedik elçisi, bir mektubunda onu şöyle tasvir etmişti:

«Sportmen vücudu kadar fikren de inkişaf etmiş bir kız. Yüzü için güzel demekten ziyade hiç tereddüt etmeden cazibeli denilebilir. Uzun boylu, dolgun yapılı, rengi zeytuniye çalan fevkalâde güzel bir derisi var. Gözleri harikulâde güzel, elleri dilber, hulâsa tavır ve hareketleriyle güzel olmasını biliyor. Kraliçe Mariye dil bilmek bakımından çok üstün: Lâtinceden başka iyi Rumca konuşuyor, Kraliçeden fazla İtalyanca biliyor. Öbür lisanları da öğrenmek istediğini söylüyor. Hırçın; bu hırçınlık da, hükümdar hanedanlarından birine mensup bir kadın yerine bir gözdenin kızı olarak doğduğunu pek iyi bildiğinden geliyor...»

Elizabet, çelik tabiatli bir kadındı. Otorite kurmasını ve korkutmasını pek iyi bilmişti. Sekizinci Hanri'nin kızı idi: Kızmaz, gazaba gelirdi, o zamanda küfreder, karşısındakileri en kaba kelimelerle tahkir eder, hattâ erkeklere bile dayak atardı. Bir gün, İngilterenin en büyük asılzadelerinden birini kalabalık bir mecliste «İngiltere için!» tokatlamıştı; su katılmamış bir İngilizdi.

Mümkün olan şeylerden başkasını düşünmez, pratik bir kadındı; tebaasının muhabbet ve bağlılığını, itimadını da bu yüzden kazanmıştı.

Hükümdar olduğu vakit, İngiltere mezhep kavgalariyle yuğuruluyordu; Katoliklerle Protestanlar birbirlerini boğazlamakta idiler. Katolik Partisine göre, Mari Tüdor'un ölümünden sonra İngiltere tahtının meşru vârisi idam edilmiş bir gözdenin kızı olan Elizabet değil, Elizabet'in yeğeni İskoçya Kraliçesi Mari Stuart idi. Elizabet şahsan din, mezhep meselelerine ehemmiyet vermezdi; her şeyden evvel mevkiinin kuvvetlendirilmesine, tebaasının itimadını kazanmağa bakıyordu; ne Protestanları, ne de Katolikleri tuttu. Siyasî rakiplerine karşı yavaş yavaş yeni bir dinî rejim, Anglikanizm kilisesini kurdu ki bugünkü İngilterede hâkim olan dinî rejimdir.

İngilterenin o zaman en tehlikeli rakibi İspanya idi. Elizabet'in de can düşmanı, İspanya Kralı İkinci Filip'ti. Alttan alta. sinsi olarak başlıyan bu rekabet ve düşmanlık biraz sonra alevlendi ve Elizabet'in bütün hükümdarlık zamanının mühim vakalarını teşkil etti. İki devlet arasında muharebeyi daha ziyade İngilizler, hattâ İngilizler değil de Kraliçeleri istedi.

O asırda İspanya, Avrupanın en büyük ve kuvvetli devleti idi. İkinci Filip, İspanyadan başka İtalyada Milân Dükalığına, Napoli, Sicilya ve Sardunya Krallığına sahipti; Fransanın etrafında Franşkonte, Artuva, Flandr ve Holanda da İspanyanındı; ayrıca. yeni keşfedilmiş Cenubî Amerika da İspanyanındı: Her yıl, Amerikadan İspanyaya kalyonlar dolusu altın ve gümüş geliyordu.

Elizabet, evvelâ bütün İngiliz limanlarını, İspanyanın deniz ticaretini müşkülâta uğratacak korsanlara, bir sığınak olarak açtı ve hiç çekinmeden bu korsanlardan hissesini aldı; bazı İngiliz korsanlarını da resmen himaye etti. Bunların en meşhuru Drak idi; bu cesur gemici 1577 de iki gemi ile Cenubi Amerikada Horn burnuna kadar indi. Bu burnu dolaşarak Büyük Okyanusa çıktı, Şili ve Peru sahillerini vurdu, üç İspanyol kal-

yonunu zaptetti, bu gemilerin içinde inci, elmas, zümrüt, yakut ve altın yığınlariyle 16 milyonluk gümüş vardı. Drak, Afrikanın cenubundaki Ümit burnunu dolaşarak İngiltereye döndü. İspanya elçisi bu korsanlığı protesto ederken Elizabet, korsan Drak'ı Plimut limanında bizzat karşıladı, ona «Lord»luk verdi, korsanlık malı olan mücevherlerin içinden kendi eliyle seçtiği iri ve nadide bir zümrüdü İngiltere tacının tam ortasına koydurtarak İngilterenin deniz hâkimiyetini ilân etti. Beş yıl sonra, 1585 te Drak Kolumbia ve Sen Dominik sahillerini vurdu; aynı zamanda Kraliçenin mahbubu Kont Leicester de, küçük bir ordu ile, İspanyollara karşı isyan etmiş olan Holandalılara yardım için bu memlekete geçti. İkinci Filip artık tahammül edemedi; «Yenilmez Donanma» adını taşıyan İspanyol donanmasiyle bu hırçın Kraliçeye haddini bildirmek istedi; İngiltereye harb ilân etti. «Yenilmez Donanma» 30 Mayıs 1558 de Lizbon'dan kalktı ve hemen kalktığı günden itibaren de fırtınaya tutularak Manş denizine girdi. Bu büyük donanmanın büyük bir kısmı Pa-dü-Kale boğazında sıkışık bir vaziyette yatarken İngilizler tarafından üzerlerine ateş gemileri salınarak yakıldı; zincirlerini kesen gemiler de Şimal denizine çıkarak İskoçyayı dolaşmak isterlerken kayalıklara düşüp parçalandı. «Yenilmez Donanma» nın 130 gemisinden, hiçbir hakiki deniz muharebesi yapılmadan, İspanyaya ancak 55 tanesi dönebilmişti, 75 gemi ve 20.000 den fazla İspanyol gemicisi mahvolmuştu. İspanyol donanmasının felâketi Elizabet'e rahat bir nefes aldırttı; bütün faaliyeti «yenilmez bir İngiliz donanması» nın kurulmasına verdi. İngilizde deniz aşkını körükliyen bu kadın olmuştu.

Daha evvel, Kanlı Mari zamanında Chancellan adında bir İngiliz gemicisi Şimal Buz denizine kadar gitmiş, Rusya ile bir kürk ticareti yapmıştı. Drak, İngiliz gençleri tarafından millî bir kahraman olarak alkışlanmıştı. Ondan örnek alan Havkins isminde bir gemici Gine sahillerine altın ve fil dişi aramağa gitmişti. Şimalî Amerikada Florida'da bir İngiliz asılzadesi, Sir Valter Raleig ilk İngiliz müstemlekesini kurmuştu. Ter-Növ sahillerine de İngiliz balıkçıları yerleşmişti. Kevendiç isminde bir İngiliz korsanı Atlas Okyanusunu dehşet içinde bırakmıştı. İngiliz denizciliğinin temelini atan bütün bu korsanların hâmisi Kraliçe Elizabet'ti.

Deniz tarihine dair yazılarını okuyacağınız M. Tayyar

Tarih Dünyası, gelecek sayıdan itibaren deniz tarihine dair çok enteresan yazılar neşre başlıyacaktır. Gerek dünya deniz tarihine, gerek Türk deniz tarihine ait bu yazılar arkadaşımız M. Tayyar tarafından yazılacaktır. Gelecek sayımızda (Cezayirli Hasan Paşa) yazısını okuyacaksınız.

Bu büyük hükümdar kadın, deniz hâkimiyetinin yanıbaşında İngiltereyi bir sanayi memleketi yapmağa çalışmıştı. O zamana kadar Avrupanın en zengin kumaş sanayii İspanyaya ait olan şimdiki Belçika idi. İspanyolların zalimane idaresine karşı bu memleket halkını ayaklanmağa teşvik eden ve himaye eden Elizabet, Belçikadan birçok muhacir getirtti, bunlar İngilterede kumaş sanayiinin esasını kurdular. Koyun yetiştirmek, İngilizler tarafından mühim bir memleket serveti sayıldı. İngiliz tüccarları, yavaş yavaş İtalyaya, Almanyaya, Türkiyeye gitmeğe başladılar. Elizabet, Şarkta, Türkiye ile dost geçinmeyi, devletinin başlıca politikası olarak kabul etti. Osmanlı Padişahına pek hürmetkârane namelerle elçiler gönderdi, ki Elizabet'in Türkiye ile olan münasebetleri, «Tarih Dünyası» nda ayrı bir yazı mevzuu olacaktır.

Reşad Ekrem KOÇU

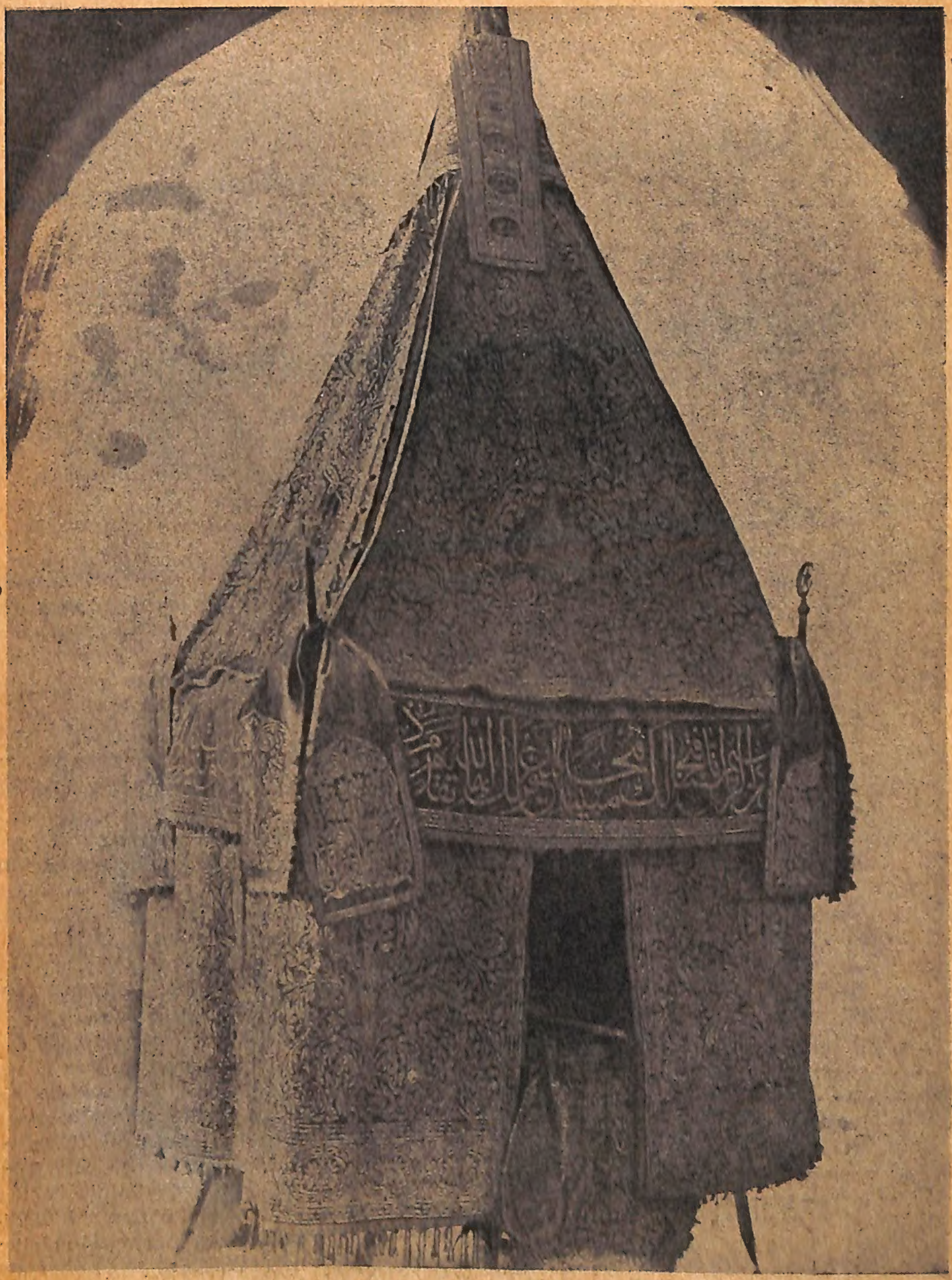

Surre devesinin üzerine konulan İstanbul mahmili. Malûm olduğu üzere Hicaza İstanbul, Şam ve Kahireden olmak üzere üç yerden Surre giderdi. Bu üç mahmil şekil bakımından birbirlerine benzemezlerdi. Buradaki mahmil bugün, Topkapı Sarayı İşleme Salonundadır.

Sultan Reşat zamanında mahmilin Dolmabahçe Sarayında Surre Emini tarafından padişahın önünden geçirilmesi...

Osmanlı Padişahlarının Medineye Gönderdikleri Hediyeler ve Surre-i Hümayun

Osmanlı hükümdarları Medineye hazineler değerinde hediyeler göndermişlerdir. Bu yazı serisinde, ne gibi hediyelerin kimler tarafından gönderildiği, Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan en yeni vesikalardan istifade edilerek yazılmıştır.

Yazan: KEMAL ÇIĞ

İslâm dininin inkişaf ve devamında en büyük rolü oynayan millet, hiç şüphesiz Türklerdir. Tarihen sabit bir hakikattir ki, İslâmiyeti, doğru ve hak dini olarak, kendi rızalariyle kabul eden ve ona, bütün samimiyetleriyle bağlanan Türklerin, hak dini uğruna, tarih boyunca giriştikleri büyük ve devamlı mücadelede sarfettikleri sonsuz gayret, kahramanlığın da çok üstünde bir vasıf taşımakta olup, diğer İslâm milletlerin hiçbiriyle mukayese edilemiyecek derecededir. İslâmlığın müdafaa ve devamı için giriştikleri mücadelede ölümü, en büyük şeref telâkki eden Türkler, Osmanoğullarının Anadoluda imparatorluklarını kurmalarını müteakıp, başta hükümdarları olmak üzere

bu dinin mukaddes tanıdığı yerler olan (Harem-i Şerif) ve (Ravza-i Mutahhara) ya muhtelif vesilelerle ve bilhassa (Surre-i Hümayun) la birlikte o kadar kıymetli eşya da göndermişlerdir ki, bu cepheden de diğer İslâm milletlere tefevvuk etmişlerdir.

Evliya Çelebi Medine'yi ziyareti kısmında Ravza-i Mutahhara'nın içini tavsif ederken, oradaki kıymetli eşya için:

«... *Bu kubbe-i âlinin ta ortasında muallâk bir cibinlik vardır. Nice Mısır hazinesi giranbahadır. Dört murassa, bir çetr-i mülemma'dır kim, cihan padişahları ana malik olmamışlardır. Bu cibinlikten içeri bir ferd-i âferide giremez, zira bizzat Mahbub-i Huda, bunda, yeşil dokuma Kâ'be örtüsü sanduka içre âsudedirler. Bu sera-perde-i Resulûllah içinde ol kadar zi-kıymet mücevher, şem'dan ve kandildân ve buhurdân ve gülâbdân vardır kim, intikal-i Resulûllahtan bu 1082 (1671) tarihine gelince nice selef padişahların ve vüzera ve vükelâların ve âyan ve kibarların Hazrete muhabbeten gönderdikleri nüzurat ve cevahirat cümle bu serâperde içinde birbiri üzre yığın yığın hazırdır...*» *(1)*

Diyerek, uzun uzun tavsifi, bir gün buhranlı bir anında «Sultan Deli İbrahim»-in, ecdadının Medineye gönderdiği kıymetli mücevheratı hatırlıyarak, Sadrıâzam Mehmet Paşaya gönderdiği «*Bire mütevelli yapılı kodoş, bire karpuz kıyafetli pezevenk, ecdadım Medineye bu kadar cevahir ve emval göndermişler. Adam gönderüp anda olan emval ve cevahiri cümle getürdesin ve illâ senin derini soyup içine saman doldurmam mukarrerdir. Şöyle bilesin*» (3) hatt-ı şerifini yazması, Ravza-i Mutahharaya gönderilen kıymetli eşya hakkında bir fikir vermekle beraber, asıl, Sultan Üçüncü Mustafanın 1759 (1173) senesinde Medine-i Münevveredeki eşyanın kontrolunu yaptırtmak üzere gönderdiği, Elhâc Mahmut Efendi ve orada resmî vazifeli zevattan on beş kişinin müştereken yaptıkları kontrol ve mevcut eşya hakkında tuttukları zabıt hulâsası ile (3) Birinci Sultan Mahmudun 1748 (1162) senesinde Surre ile birlikte gönderdiği kıymetli hediyeler hakkında (Nihadî) nin yazdığı methiye risalesi (4); maddî değeri çok yüksek olan hediyelerin birer birer tavsifleriyle beraber, birçoğunun kimler tarafından gönderildiğini de tesbit etmektedir. Bundan sonraki yazımızda mahiyetini ve kimler tarafından hediye edildiğini birer birer anlatacağımız bu değerli hediyelerden büyük bir kısmı, Birinci Cihan Harbinde Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanı ve Medine-i Münevvere Muhafız Vekili bulunan merhum Fahreddin Paşa tarafından, düşman eline geçmemesi için, bir heyet marifetiyle İstanbula gönderilmiştir.

Osmanlı ülkesinden, Ravza-i Mutahharaya gönderilen, maddî değeri pek büyük bu hediyeler, bilhassa Surre-i Hümayunla birlikte gönderilmiş olduğundan, kısaca (Surre) tarihini gözden geçirmek faydalı olur.

(Surre), lûgat mânası itibariyle, içine altın ve akçe konulan kese veya Hicaza resmen gönderilen atiye, hediye, çıkın demektir. «Eyüp Sabri Paşa» nın «Mir'at-ül-Haremeyn» isimli kitabında Surre tarihi şöylece yazılmıştır (5):

«... *Haremeyne en evvel surre irsali (Muktedir Billâh Abbas) asrında, yani 311 (923) senesinde âdet olmuştur. Muktedir Billâhın gönderdiği surrenin miktarı 315426 filori altını idi. Bundan tahminen 81 veya 82 sene evvel (Vâsık Billâk) tarafından dahi fukara-yi Haremeyne ihsan ve ikram edilmiş ise de sene besene gönderilmeyip yalnız esna-yi hacde tevzi edilmiştir. Muktedir Billâh Abbas'tan sonra Yıldırım Sultan Bayezit ikinci defa olmak üzere kâfi miktarda surre göndermiş ve bu yolda üçüncülük şerefine de Çelebi Sultan Mehmet mazhar olmuştur. Üçüncü defa gönderilen surrenin miktarı 35000 filori olup bu miktarın beher sene gönderilmesi usul ittihaz olunmuştur. Dördüncü defa 1317 (717) tarihinde Sultan Murat II. göndermiş ve beşinci defa gönderilen surre 1451 (855) tarihine tesadüf eylemiştir. Bu tarihte gönderilen surrenin miktarı 801 kesedir. 1439 (843) tarihinde*

---

(1) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cilt 9, sahife 637.

(2) Osmanlı Tarihi, Ahmet Rasim, c. 2, s. 633.

(3) Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Bağdat kısmı, No. 271 de kayıtlı bir yazma.

(4) Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Bağdat kısmı, No. 1360 ta kayıtlı bir yazma.

(5) Mir'at-ül-Haremeyn, Eyüp Sabri Paşa, cilt 1.

Acem Şahlarından «Şahruh» (6) dahi bir miktar surre göndermiştir.

1481 (886) senesinde Sultan Bayezit II. yarısı Mekke ahalisine ve diğer yarısı da Medine ahalisine dağıtılmak üzere senevî 14000 altın surre irsalini mutat edinmiş ve ondan sonra surrenin miktarı fazlalaşa fazlalaşa son defa 1915 (1334) senesinde bütçeye konulup da gönderilemiyen surrenin miktarı 3640272 kuruşa kadar yükselmiştir».

İlk zamanlarda 12 Recepte hareket eden surre, deniz yolundan gönderilmeğe başlanınca, yolun kısalması hasebiyle 15 Şabanda gönderilmeğe başlanmış ve İkinci Bayezide kadar olan padişahların gönderdikleri surreler teberruat kabilinden iken, Yavuz Sultan Selimin Mısırı zaptetmesiyle (1517) iş değişmiş, surre göndermek Osmanlı devletinin siyasî vazifeleri sırasına geçmiştir. Çünkü Mısıra hâkim olan (Kölemen) ler Hicaz ulemasının taraftarlığını kazanmak için, onlar namına, senevî bir miktar zahire gönderirler ve Haremeynde de buna (Sadakat-ı Mısriye) derlerdi.

Yavuz Selim 1517 tarihinde Mısırı alıp da (Hâdim-ül-Haremeyn-üş-Şerefeyn) olunca, Kölemenlerin gönderdikleri zahireyi göndermekle beraber kendi tarafından da ilâve olarak (200000) altın ve (756000) okka zahire gönderdi. Hicazda (Sadakat-ı Rumiye) denilen Osmanlı Surresinin gittikçe artan para miktarı gibi, zahire miktarı da artmış ve Sultan Mahmut II. zamanında bu miktar (1836000) okkaya çıkmıştır.

Yukarıda kısaca tarihinden bahsettiğimiz surrenin İstanbuldan hareketi, muayyen ve mutantan bir merasimle yapılırdı. Dârüssaade ağalarının nezareti altında yapılan bu merasim, pek teferruatlı olduğu için burada zikretmekten (okuyucunun canını sıkar endişesiyle) sarfı nazar ediyoruz (7).

Kemal ÇIĞ

---

(6) Bu (Şahruh) Acem Şahı değil, Timurun oğlu (Şahruh) tur. Kamus-âl-A'lâm, cilt 4, sahife 2836.

(7) Surrenin İstanbuldan hareketi esnasında yapılan merasimi merak edenlere, Ata Tarihi, cilt I, sahife 243 ten başlamak üzere geniş malûmat bulacaklarını hatırlatırız.

Sultanların Aynaları

Bu harikulâde işlemeli ayna 14 üncü yüzyıla ait bir eserdir. Birçok hayvan ve insan resimleri büyük bir maharetle işlenmiştir. Üzerinde Zodiak imzası bulunan bu ayna, Topkapı Sarayı Müzesindeki koleksiyondan bir tanesidir. Sultanlara mahsus olan bu aynalardan Türk sanatkârları tarafından yapılmış şaheserler de vardır ki, gelecek sayılarımızda bunlardan da örnekler vereceğiz.

Abdülhamit II. ve Vilhelm II.

Yazan: HALİL SEDES
Emekli Tümgeneral

(Geçen sayıdan devam)

Vaktiyle yani 1899 dan 1903 senesine kadar Almanya ordusunun muhtelif sınıflarında Ve Genel Kurmayında hizmet görmüş bulunduğum cihetle, ihtisasatıma dair bazı sözlerden sonra hususi ve gizli görüşmek istediğini his ettirdi ve beni şöylece bir kenara çekti.

Müşarünileyh heyetin Erkânı arasında yaş itibariyle en genç oluşumu inkılâbcıların önemli unsurlarından biri olduğumu mu zan ve tahmin etmiş oluyordu. Buna binaen de:

— İnkılâbınızın başlangıcındanberi İstanbulda cereyan etmekte olan hadiseleri yakından takib etmekteyim. Bu babta muntazaman raporlar alıyorum. İnkılâbınızın Osmanlı Millet ve Devleti için hayırlı olmasını temenni ederim. Dedikten sonra sözü 31 vak'asına intikal ettirdi ve:

Olayın hudusu esbabı malûm ise de bu tepkide Sultan Abdülhamid'in doğrudan doğruya şahsî ne derecelerde dahli ve tesiri olduğunu anlayamadığını ve bu babta hâkim olan fikir ve kanaatin ne merkezde olduğunu mütalâamın da ilâvesiyle açıkça söylememi istedi.

— Böyle bir hâdisenin zuhur edeceğinden padişahın haberi olmamasına imkân ve ihtimal yoktur. Sultan Abdülhamid bir irtica' hareketinin tertib edilmekte olduğundan şüphesiz haberdar idi. Ancak ihtiyatı elden bırakmıyarak mürettiplerini ne teşvik etmiş ve ne de teşebbüslerine mâni olmuştur.

Her halde padişahın teşvik ve yardımda bulunduğuna dair bir emaraye rastlanmamıştır. (1)

Vak'ayı hazırlıyanlar inklaba muhalif olanlarla buplara iltihak eden saray bendegânı yani Sultan Abdülhamid'in etrafıdır Demem üzerine:

— Benim de fikir ve kanaâtım tamamiyle bu yoldadır. İstanbuldan gelen raporlarda bunu te'yid etmektedir. Dedi. Ve Abdülhamid haddı zatında fena yaradılmış bir zat olmamakla beraber, vehim ve vesvesesinden pek çok müstefid olan etrafı, kendisini fena yollara sevk etmişlerdir. Sözlerini de ilâve ettikten sonra, İmparator verdiğim cevaptan mahzuziyetini gizlemiyerek bana daha fazlaca bir hususiyet göstermiş olmak üzere;

— Size kendi başımdan geçen bir olayı anlatayım, dedi:

— 1890 da ilk defa İstanbula geldiğimde o zamanlar Almanyada yeni icad edilmiş olan mavzer tüfeklerinden birini numune olarak beraberimde getirmiş idim. Maksadım bu cins bir tüfek o zaman pek önemli bir ihtira' olduğundan bunun önemini, si-

İkinci Vilhelm'in sivil bir resmi

(1) Hareket ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşanın karargâhı henüz Yeşilköy'de bulunduğu günlerde Sultan Abdülhamit tarafından alınan bir telgrafta, kendisinin icabında mahkeme huzurunda da masumiyetini ispat edebileceğini, binaenaleyh tehaddüs eden olayda hiç bir dahli olmadığını bildirmiştir.

lâh meraklısı olan Sultan Abdülhamid'e anlatmak ve nasıl kullanılacağını bizzat göstermekti. Bu münasebetle Osmanlı ordusunun böyle bir silâhla techizinin de ne derecelerde faydalı olacağını izah ederek kabulünü tasvib ettirmekti.

İstanbulda merasim köşkünde misafir edilmiştim. Sultanla görüşmek saatı yaklaştığı sıralarda o tarihlerde birinci teşrifatcı ve saray Baştercümanı olan Münir Paşanın geldiğini ve kabul edilmek dileğinde bulunduğunu haber verdiler. Hemen kabul ettim.

Padişah tarafından gönderildiğinden bahisle, selâm ve senalardan ve bir hayli de iltifatkârane söz ve tebligattan sonra, Zatı Şahaneye takdim edilmek üzere yanımda bulunduğu haber alınan tüfeği Efendisinin pek ziyade merak ettiğini ve kendi vasıtasiyle bunun bir ân evvel gönderilmesini iltimas ve hattâ rica ettiğini söyledi ve tüfeği istedi.

Halbuki, ben tüfeğin mevcudiyetini herkesten saklamıştım. Padişaha bir «surpriz!» yapmak istiyordum. Bu emelimin husul bulmıyacağına üzüldüm; sonra tüfeğin nasıl kullanılacağını bizzat göstererek husule getireceği tesir ve hayretten ayrıca mütelezziz olmak emelinde idim.

Binaenaleyh; «vakıâ yanımda böyle bir tüfek vardır, lâkin bunun kullanış tarzı biraz karışıktır. Bunu bizzat göstermek ve tüfeği elimle zati şahaneye takdim etmek şerefini muhafaza eylemek isterim.» cevabını vererek teşrifat nazırını geri gönderdim.

Fakat aradan henüz beş on dakika geçmiş idi ki, Münir Paşa tekrar geldi ve ayni dileği daha nazikâne bir tarzda tazeledi. Ben de, gene ayni cevaplarla talebini red ettim. Bununla beraber canım da sıkıldı. Mamafih artık mesele yok diyerek mülâkata hazırlandım; yanılmışım! Çünkü, Münir Paşanın üçüncü defa geldiğini haber verdikleri vakit adeta şaşırıp kaldım.

Karşıma çıkan Paşanın hal ve şanı acınacak derecelerde perişan idi. Efendisi tarafından başarısızlığı dolayısiyle uğradığı sert muamelenin tesirleri, her söz ve tavrından anlaşılıyor ve görülüyordu. Tüfeği elimden alabilmek için pek çok ricada bulundu. Ben de, vermemekte inad ettim. Fikrimde musır olduğumu görünce çaresiz kalarak meyusen geri döndü.

Bu görüşmeler esnasında mülâkat zamanı gelmiş ve hattâ biraz da geçmiş olduğundan kalktık Hünkârın dairesine gittik. Bittabi tüfek te hususi mahfazası içinde beraberimde idi.

Bir müddet göürşüldükten sonra, sıra tüfeğin takdimine ve nasıl kullanıldığının tarifine geldi. Tüfeği getirttim. Pek mahzuz olduğunu, biraz mütelâşıyane söyledikten sonra: «ben onu daha sonra bizzat tedkik ederim! mahfazasından çıkarmak zahmetini ihtiyar buyurmayınız! Pek rica ederim.» dedi ve hattâ bu ricada biraz ısrar sezdim.

— Bu silâh pek tetkike şayan bir şeydir; Bunun iştimali suretini ve parçalarını göstererek size takdim etmek isterim. Bu benim için büyük bir şereftir. Dedim ve rica ve ısrara aldırış etmedim.

Tüfeği mahfazasından çıkardım ve en ufak tafarruatına varıncaya kadar tarif ettim.

Yalnız Padişahı hayli huzursuz ve telâşlı görmekle beraber, tüfeği elimde tutıtuğum müddetçe müşarünileyhin karşısında durmaktan katiyen çekinerek yanımdan ayrılmaması dikkat nazarımdan kaçmadı. Nihayet mülâkat bitti; mutad sözler sarf olunarak ayrıldık.

Akşama kadar türlü şeylerle meşgul oldum. Akşam üstü daireme döndüm. Maiyetimle görüştüğüm sırada bunlardan biri, o gün tüfek yüzünden çıkan hadisenin sebebini ve içyüzünü anlattı.

Meğer hafiyelerin ileri gelenlerinden biri beni de:

«Zatı Şahanelerini ziyaret edecek olan Kayser'in elinde yeni icad ses vermez, duman çıkarmaz bir tüfek vardır. Takdim sırasında İmparator bununla sizi vuracaktır. İhtiyat buyurulmasını hasbelsadaka arz eylerim!» yolunda bir ariza ile curnal etmiş olduğunu pek sağlam yerden haber aldığını hikâye etti.

O günkü olayların cereyani şekli bu haber ve izahatı tamamiyle teyid eder mahiyette olunca, hayretler içinde kaldım. Ve bu hale gülmek mi, veya üzülmek mi? lâzımgeleceğini doğrusu tayin edemedim.

İşte sabık Sultan bu gibi adamlarla muhat idi. Bunları ortadan kaldırmakla Devlet ve Millete büyük hizmet edilmiş olduğunu kabul ve itiraf etmek gerekmektedir. Sözlerini de ilâve etti.

O vakite kadar ya işiterek veya tesadüfen okuyarak, bir çok curnalların meallerine vukuf hasıl olmuştu. Fakat geçen gibisi ne işitilmiş ve ne de görülmüştü.

(Devamı gelecek sayıda)

Aksarayda Hindiler Tekkesi haziresinden bir görünüş...

Fatihin silâhtarı Mehmet Efendi bu hazirede gömülü idi...

İstanbul Mezarlıklarında Fatih'in Adamları

Yazan: CEMALEDDİN SERVER RENAKOĞLU

II.

Sekban Baba:

Çevre halkının bu isimle tanıdığı «Seyyit Abdülkadir Dede», taşında yazılı olduğu üzere, İstanbulun fethinde şehit düşen «sekbanbaşı» lardandır.

«Fatih» civarında, «Çırçır» da, eski «Molla Zeyrek», yeni Sinanağa mahallesinde ve eski «Kilise camii», yeni «İbadethane» sokağının içinde yatmaktadır. Biraz yüksekte, dar ve uzunca olan mezarı, yeşil boyalı, tahta parmaklıkla çevrilidir. Baş ucunda, yemyeşil, toparlak, deste halinde güzel bir şimşir ağacı olup tek basamakla çıkılan küçücük yeşil kapısı, 12/1 numaralıdır.

Yattığı yer, zaman zaman ziyaret edilen küçük bir türbe halinde olduğundan, mahalle halkı tarafından daima temizliğine bakılır; akşamları mumu yanar.

Taşı sonradan konulduğu için başında, kendi devrine ve mesleğine ait olmıyan «yağlıkçı esnafı» na mahsus burmaması bir sarık ve bu sarığın önünde, tomurcuğa benziyen dört parmak eninde bir «bez» görülmektedir. «Gül» tabir olunan bu işaret, aslında «Şâbaniye» tarikatinin «Sığırcık» koluna mensup şeyhlerin «tac-ı şerif» lerinde bulunur; sembolik bir ifadedir. «Sekban Baba »ile hiçbir ilgisi olmadığı halde nedense ve nasılsa onun da başına geçirilmiş bulunuyor.

«Yâ Hu» ile başlıyan «sülüs» kitabede, ne yazık ki bozuk cümleler de var:

Yâ Hu

Merhum ve mağfur cennet-mekân Firdevs İ âşiyan Eb-ül-fetih Sultan Muhammet Han / Gazi Hazretlerinin sekbanbaşılarından / Der-Aliyyeyi hin-i fetihte şehit olan / Esseyyid Abdülkadir Dedenin merkad-i şerifleri / bu makamda medfundur. Ruh-i şeriflerine / rızâen lillâh-i taâlâ el-Fâtiha.

Sene H. 856

⁂

İncirli Baba:

Bu sokağa muvazi olarak (54) üncü ilkokula giden «Bıçakçı çeşmesi sokağı» nda, ve «Sinanağa Mahallesi Muhtarlığı» nın sırasında, yine buna benzer etrafı kısa duvarla çevrili, çift pencereli, eski bir kabir daha vardır ki taşında okunduğuna göre; «Beşinci sekbanbaşı» olan bu zat, Fatih gününde «Cübbe Ali» den (Cibaliden) buraya gelince şehit olmuştur.

Yakın zamana kadar başucunda incir

ağacı bulunmasından, ahalinin, kendi mahallesindeki bu «yatır» a verdiği isim, «İncirli Baba» dır. Oldukça eski tarzda ve güzelce bir «sülüs» ile tertiplenmiş kitabesinde şunlar yazılı:

Sultan Muhammed / gününde Cübbe Aliden / buraya gelince Beşinci sekban / başısı olan / şehid ruhuna / el-Fâtiha.

(Tarih yoktur.)

⁂

Kara Şemseddin:

Şimdi de biraz yukarıda, her iki sokağın başladığı yerde, eski «Hacı Hasan Muhyiddin», bugünkü «Sinanağa mahallesi» ne ait «Hacı Hasan sokağı» nın başında, meşhur «Çırçır kahvesi» ne bitişik, içerlek, muntazam ve bakımlı olduğu her tarafından belli, üstü açık, küçücük bir türbe önünde bulunuyoruz. Halk buraya «Kara Şemseddin türbesi» diyor.

«Kitabe» si de, Fatih zamanının büyük tarikat ve ilim adamlarından «Şeyh Hâce Şemsüddin Efendi» olduğunu bildirmekte..

Başlıksız, üstüvane şeklindeki tek taşında «sülüs» ile yazılı olan şu:

Yâ Hu

Eb-ül-fetih Sultan Muhammed Han / Hazretlerinin meşayihlerinden / ve efdal-i ulemadan a'lem- / ül-ulema merhum ve mağfurün leh / eş-Şeyh Hâce Şemsüddin / Efendi Hazretlerinin / ruhuna el-Fâtiha.

Sene H. 857 *Sene 1260*

Türbenin, demir parmaklıklı bir de ziyaret penceresi var. Tüfekhane yangınından sonra, (1260) tarihlerinde dikilen bu taş, pencerenin önüne geldiğinden kısmen okunabiliyor. Tâkında ise (1303) tarihini taşıyan, yeşile boyalı, dört köşeli mermer üzerine, «talik» ile yazılmış ayrı bir kitabe daha okuyoruz. Bu da bize, «Hâce Şemsüddin Hazretlerinin» türbesinde yanacak kandiller için ayda altı kuruş «vakıf» bırakıldığını bildiriyor:

Kirişçi Nuri Ağanın mutasarrıf olduğu Çukur / çeşme gediğinden şehrî üç ve Fatih hademesi / orta sandığından üç kuruşla şehrî / altı kuruş Hâce Şemsüddin Hazretlerinin / türbesine ikad-ı kanadil için vakfeylemiştir.

Sene H. 1303

Kitabede adı geçen ve Kirişçi Nuri Ağanın kendi hayratı olan «Çukurçeşme», Kilise camişerifinin önünde, eskiden «Saliha Sultan Mektebi» nin bulunduğu şimdiki Cumhuriyet Halk Partisi binasının altındadır.

(27) basamakla inilen büyük bir hazinesi, buz gibi soğuk suyu olan bir «akar çeşme» idi. Kırkçeşme sularının kesildiği günden beri ne yazık ki hâlâ akmamaktadır...

Silâhtar Mehmet Ağa:

Fatihin silâhdarıdır. Sarayda terbiye görerek yetişmiş ve «Silâhdar-ı Şehriyarî» olmuştur. «Silâhdar-ı Velî», «Silâhdar Baba», «Silâhdar Dede» namlariyle anılır. Vefatında, Aksarayda, Muratpaşa camişerifi civarında, Horhor caddesi üzerinde, meşhur «Horhor çeşmeleri» nin yanındaki (76) numaralı «Hindîler Tekkesi» ne gömülmüştür. «Sicill-i Osmanî» de, çok kısa olarak şöyle deniliyor:

«Eb-ül-Fetih Sultan Muhammed Hanın terbiyet-gerdesi olarak Saray-ı Hümayunda bit-terakki Silâhdar-ı Şehriyarî oldu...»

«Hadika» sahibi Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi ile, verdiği malûmatın bir kısmını, yine ondan nakleden Balıkhane Nazırı merhum Ali Rıza Bey de; *«Silâhtarın cezbe-î rahmaniyeye mazhar olmağla ömrünün sonuna kadar bu zaviyede höcre-nişin olduğunu...»* bir münasebetle yazıyorlar.

«Silâhdar Mehmet Efendi» nin medfun bulunduğu bu dergâh-ı şerif, İstanbulda Hintlilere mahsus ilk Nakşıbendî tekkesidir. Fetihten sonra İstanbula gelen ve «mazanne» den bir zat olarak bilinen «Hintli Hâce İshak Buharî Dede» nin, «Fatih» e müracaat ve ricası üzerine yaptırılmıştır. O zamandan kalma en eski bir hankâh (*) olması itibariyle âsitane (**) yani «merkez tekke» sayılır. Fakat Hintten gelen «Kalender» lere, yahut Buhara, Efgan Türklerine mahsus «Kalender-hâne» lerden sayamayız. Çünkü esasında tekke olarak inşa edilmiş ve içinde «Nakşıbendiye» usuliyle âyin-i şerif icrası -vakıf şartı olarak- vakfiye-nâmesinde tesbit ve tescil olunmuştur.

Son zamanlarda bakımsızlık yüzünden birhayli viranlaşan bu dergâh-ı şerif, (1922) sonlarında, mahallî zabıtaya yatakhane ola-

(Devamı 686 ncı sahifede)

(*) Banînin veya ikinci pîrin medfun bulunduğu dergâh-ı şerif.

(**) Şehrin içinde bir tarikatin en eski ve ilk tekkesi; yahut o tarikati kuran pîrin yatmakta olduğu büyük teşkilâtlı «merkez tekke» dir ki şeyhleri, ekseriya pîrin evlâtlarından olurlar.

Üçüncü Ahmedin Oğulları

Yazan: ADNAN GİZ

Onsekizinci Asır Osmanlı Padişahları arasında en çok çocuğu olan hükümdar Üçüncü Ahmed'dir. Yirmisekiz yıl süren saltanatı esnasında otuzdan fazla evlâdı, bu arada onsekiz kadar oğlu dünyaya gelmiştir. Cülusundan bir yıl sonra bir kızı olmuş, Fatma sultan adı verilen bu çocuk, Silâhtar Ali Paşa ve bilâhare Nevşehirli İbrahim Paşanın zevcesi olarak şöhret bulmuştu. Fatma Sultandan sonra Hicrî 1117 de Şehzade Mehmed doğdu. Onu takiben aynı yıl içinde doğan İsa, Ali (1118), Selim (1119), Murad (1119), Abdülmelik (1121) isimli şehzadeleri ancak bir, iki yıl yaşadılar. Bu yıllar, Üçüncü Ahmed'in evlât bakımından en bereketli zamanıydi. Sade, Hicrî 1119 yılında üç kızı ve iki oğlu olmuştu. Fakat imparatorluğun en büyük sosyal dertlerinden biri sayılan çocuk vefiyyatı, sarayın duvarları dahilinde de ayni şiddetle hüküm sürüyordu.

Üçüncü Ahmed'in ilk ömürlü oğlu, 1122 (1710) da doğan Şehzade Süleyman oldu. Ondan sonra doğum tarihi sırasiyle: Şehzade Mehmed 1129 (1717), Mustafa 1129 (1717), Bayazıd 1130 (1718), Numan 1135 (1723), Abdülhamid 1137 (1725) muammer oldular. Bu padişah, Patrona Halil isyanı neticesinde hal'edildiği zaman 1727 de doğan en küçük şehzadesi Seyfeddin de dahil olmak üzere yedi erkek evlâdı vardı. Bu şehzadeler, kardeş öldürme nizamının muntazaman tatbik edildiği yıllar için pek tehlikeli bir vâris kadrosu sayılabilirdi. Fakat, dedesi Sultan İbrahim'in hanedanının tek âzâsı olarak kaldığı gündenberi kardeş öldürme nizamı eski şiddetini kaybetmişti. Nitekim, ana baba bir kardeşi olan İkinci Mustafa, Osmanlı tahtını kendisine terkettiği zaman, dört erkek evlât bırakmış, fakat üçüncü Ahmed yeğenlerine dokunmamıştı. O da Patrona isyanı neticesinde yerini, bu yeğenlerinden Birinci Mahmud'a terkederken yazmış olduğu nasihat ve tebrik yollu manzumede:

Sana Şehzadeler emanettir.
Mucib-i şan olan siyanettir.

Beytiyle vaktiyle yapmış olduğu iyiliği telmih suretiyle, evlâtlarının himayesini istemekten kendini alamamıştı.

Üçüncü Ahmed, hal'edildikten sonra yedi oğlu ile çekildiği kafeste altı yıl daha yaşadı ve 67 yaşında öldü. Osmanlı Saray ananesi, biri tahtdan indirilmiş dahi olsa, bir mülk dahilinde iki padişahın yaşamasını hoş görmezdi. Fakat, mutedil bir hükümdar olarak tanılan Birinci Mahmud, ne amcasına ne de yeğenlerine karşı haşin davranmadı. Hal'edilmiş padişahların zehirlenerek öldürtüldüğü hakkında çıkarılan şayialar, Üçüncü Ahmed için de söylenmedi. Yedi oğluna gelince, babaları tahtdan indirildiği zaman Süleyman 21, Mehmed, Mustafa ve Bayazıd 14, 13 yaşında idiler. Diğerleri ise daha küçüktü. Bu şehzadelerden yetişkin olanlar, babalarının zamanında mes'ut ve nispeten serbest bir hayat yaşamışlardı. İlk dördü, büyük bir Sûr-u hümayunla sünnet edilmiş, Lâle devrinin en muhteşem günlerini idrak eylemişlerdi. Babalariyle birlikte şehzadeler dairesinin loş ve hayattan tecrid olunmuş odalarına kapanırken, hepsinin hayat ve istikbali çözülmez bir meçhule bağlanmıştı. Önlerinde amca oğullarının kaç yıl süreceği belli olmayan uzun bir saltanat devresi vardı. Sıra kendilerine geldiği zaman dahi acaba saltanat hangisine nasib olacak? Bu meçhul devrede kim ölecek, kim kalacaktı?

Feleğin ilk darbesini, zavallı şehzade Süleyman yedi. Leydi Montegü'nün babasının yanında görüp tanıdığı ve güzelliğini övdüğü bu delikanlı 11. Aralık. 1732 de ve 23 yaşında Çiçek hastalığından vefat etti. Yenicami Türbesine gömüldü. Oğlundan bir yıl evvel ölen valdesi, Üsküdarda, Selâmsız caddesinin altbaşında halen muattal olan,

Sultan Süleyman valdesi etti icra âb-ı nâb 1141 (1728)

tarihli bir çeşme yaptırmıştır (1).

Küçük Şehzade Seyfeddin de henüz beş yaşında olarak ayni yıl içinde öldü. Üçüncü Ahmed'in saltanat günlerinde vezirleri, kızları ve damatları gibi, muhtelif çocuklarının anneleri olan Haseki Sultanlar da türlü hayrat eserleri ve bilhassa çeşme yaptırmakta adetâ birbirleriyle rekâbete girmişlerdi. Bu

eserler, çok kere, Gülnûş Valde Sultan Camii, Şerefabâd kasrı, iskele meydanındaki Üçüncü Ahmed Çeşmesi gibi yapılarla bir kat daha revnak kazanan Üsküdarda yapılıyordu. Şehzade Seyfeddin'in annesi de, Üsküdarda Kaptan Paşa camii yanında,

Dedim bir mısra-i dilcû ile Rahmî ana tarih.
Al iç su kıldı icra mader-i Sultan Seyfeddin.
1141 (1728)

tarihli bir çeşme inşa ettirmiştir (II).

Türk Milleti, kim olursa olsun mazlûmları sevmiş ve onları adetâ şefkat yoluyla kıymetlendirmiştir. Üçüncü Ahmed'in geri kalan beş oğlunun mahbusiyet yılları uzadıkça halk bu şehzadelere karşı büyük bir muhabbet ve alâka göstermeye başlamış; bilhassa asabî ve sevilmemiş bir hükümdar olan üçüncü Osman'ın saltanat günlerinde bu sevgi ve alâka bir kat daha artarak onlar tahta çıkarsa işlerin düzeleceği kanaati yerleşmiştir.

Üçüncü Osmanın bu şehzadelere karşı duyduğu huzursuzluk, halk içinde şüphe ve söylentilere yol açıyordu. Hattâ vehimli padişahın sık sık Sadrazam değiştirmesini. Şehzadeleri öldürtmek niyetine atfedenler vardı. Bu sırada üçüncü Ahmed'in en büyük oğlu olan ve kırk yaşına girmiş bulunan Şehzade Mehmed, 22. Aralık. 1756 da vefat etti. Bu ölüm, halk arasında büyük bir teessür yarattı. O tarihe kadar mahbus şahzadelerin cenazeleri resmî ve basit merasimle kaldırılırdı. Halbuki Şehzade Mehmed'in cenazesini İstanbul halkından beşbin kişi takibetti. Bu biraz da Sultana karşı bir nümayişti.

Yabancı müşahit ve müellifler arasında, Üçüncü Osmanın Şehzade Mehmed'i zehirleyerek öldürttüğünü, diğer şehzadeleri de zehirletmek istediğini; hattâ sonradan Padişah olan Üçüncü Mustafanın azar, azar kullanmak suretiyle vücudünü zehire alıştırmış olduğunu söyliyenler vardır (III).

Mamafih Üçüncü Osmanın saltanatı pek kısa sürdü. Nihayet yirmisekiz senelik bir mahbusiyetten sonra saltanat, Üçüncü Ahmed'in oğullarından üçüncü Şehzade Mustafa'ya nasib oldu. Fakat yıllarca bekleyen halk büyük bir inkisara uğramış, bu zalim ve hasis hükümdarın devrinde memleket ağır felâketlere maruz kalmıştır. Kafeste, Üçüncü Ahmed'in üç şehzadesi daha vardı. Lâkin, yıllarca ayni azabı çeken bu kardeşlerden biri hükümdar olunca, diğer kardeşlerinin istirabını tadil edecek, onları biraz hürriyete kavuşturacak her hangi bir icraattan sakınır, kendi çektiklerini de unutmuş görünürdü.

1764 de, kırk iki yaşında bulunan Beşinci Şehzade «Birader-i canberaber-i daver-i devran» Sultan Numan, bir kaç günlük hümmalı bir hastalıktan vefat ederek Yenicami haziresine gömüldü. Üsküdarda, Hayreddin Çavuş mescidi arsasında, bu şehzade için yaptırılmış:

Teşnegân-ı âleme Rahmî dedi tarihini
Çeşme-i Şehzade Numanın al iç gel zemzemin. 1141 (1728)

tarihli bir çeşme mevcuttur.

Üçüncü Ahmed'in yaşça dördüncü Şehzadesi olan Bayazıd da yine Üçüncü Mustafa zamanında ve 1770 de vefat etmiştir. Bulgurluda, bu şehzadenin annesi tarafından yaptırılmış çeşmenin tarihi şudur:

Düştü yekpare ana Rahmi bu tarih-i lâtif
Çeşmesar-ı ümmü Sultan Bayazıd oldu revan
1142 (1729)

Bu kardeşler arasında en çileli hayatı Birinci Abdülhamid çekti. Altı yaşında kafese giren bu şehzade, üç padişah devri boyunca tam kırkdört sene mahpeste kaldıktan sonra elli yaşında padişah olmuştu. Fakat bahtsız adamdı. Kırk yıl sonra gelen saltanat, ne kendine, ne de memlekete yaradı.

Adnan GİZ

(1) ve (II) İbrahim Hilmi Tanışık. İstanbul çeşmeleri, c. II, s. 324, 326.

(III) Salaberry, İst. de l'Empire Ottaman, III, 251.

Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları

Yazan:

M. Çağatay ULUÇAY

Tarih Dünyası neşriyatından olan bu eser, dünya tarih âleminde büyük hâdise olacaktır. Çünkü Hurrem Sultan gibi nüfuzlu bir padişah karısının Kanunî gibi dünyanın en büyük hükümdarına yazmış olduğu mektuplar, ilk defa bu eserle tarih âlemine açıklanmış oluyor.

İyi kâğıda az miktarda basılmıştır Fiyatı 100 kuruştur.

Fatih Orduları İstanbul'a Nereden Girdiler ?

Uzun münakaşalara yol açmış olan bu mesele hakkında Ali Rıza Sağman yeni bir reddiye yazmıştır. Gelecek neslin tarihçileri, bu makaleden elbette istifade edeceklerdir, çünkü İstanbul fethinin bu safhası cidden mühim bir noktadır.

Yazan: ALİ RIZA SAĞMAN

«Tarih Dünyası» mecmuasının, ilâve olarak neşrettiği «Resimli Osmanlı Tarihi» nin 180 inci sahifesinde 29 Mays 1453 Salı sabahı, İstanbulun Türkler tarafından ne şekilde alınmış olduğu anlatılırken deniliyor ki:

«En zorlu hücum ve boğuşma, Topkapı (sı) önünde (kuzey doğu tarafında) oluyordu. Fakat, şehre ilk giren Türk askeri, güneş doğmadan az evvel «Kerkopota» denilen kapıdan girdi. Sokaklarda Türklerin koşuştuğunu gören Bizanslılar, «Şehir alındı» diye bağırışarak kaçışıyorlardı...»

«... Bu sırada Topkapıyı müdafaa eden General Jüstiniyani ağır surette yaralanmıştı...»

Şu iki paragrafın ileri sürdüğü dâvalar, tabiî, «Resimli Osmanlı Tarihi» nin muhterem yazarına ait değildir. O, sadece naklediyor... Benimseyip benimsemediğini bilmem. Ben burada bu meşhur dâvaların sırtlarındaki tarihçeleri hulâsa olarak göstermeğe çalışacağım.

Türklere karşı Konstantaniyeyi müdafaa eylemek üzere hususî gemileriyle hususî askerleriyle gelip Topkapısı dolaylarının kumandasını üstüne alan Cenovalı meşhur şövalye ve ünlü korsan Jan-Jüstiniyani, 29 Mayıs sabahı hücuma geçen Türk erleri önünde, kurduğu kale gibi bağrı delinip deşilmiş, ayağının bastığı duvar gibi gürliyerek yıkılıp gitmişti. Hâdisenin buraya kadarı muhakkaktır. Eski Osmanlı tarihlerinde de böylece söylenmektedir. «Tac-üt-Tevarih» in vesairenin söyledikleri «Frenk sergerdesi» işte bu Jan-Jüstiniyani'dir.

19 ve 20 nci asrın Batılı yazarları, Konstantaniyenin Türkler eline geçmesine, bu adamın yaralanmasını da sebep tutarlar.

Gelelim öteki kaynağa:

29 Mayıs sabahı Türklerin, ateş dalgaları gibi alevler saçarak saldırıma geçtikleri ve misli görülmemiş bir boğuşma ve boğazlaşmanın alabildiğine devam ettiği sırada bir miktar Türk askerinin «Kerkoporta» adındaki küçük kapıdan dalıp şehre girerek kaleyi müdafaa edenleri şaşırttıkları ve İstanbulu ancak bu suretle ele geçirdikleri dâvasının kurucusu, Dükas adındaki Bizans yazarıdır.

Dükas'ın efsunlayıp meydana yuvarladığı bu tılsımlı topu, 19 ve 20 nci asırların Batı muharrirleri görünce; mal bulmuş mağribîyi soldaki sıfıra döndürürcesine oynamağa başladılar. Bu hususta türlü plânlar tertip edip çeşitli eserler yazdılar. Bu meş'um veya mesut, daha doğrusu mevhum ve muhayyel kapıya parlak destanlar düzdüler.

Bunların maksatları pek açıktı: 17 nci asırdan beri maddesini öldürmeğe çalıştıkları Türkün, 19 uncu asırla mânasını da söndürmeğe çalışmaktan ibaret bir kaygı!

İngiliz Piyers, Fransız Slumberje, Lamuj... gibi Türk düşmanlığında gulât derecesine varmış olanlar açık açık söylemiyorlar mı? Kerkoporta açık bırakılmamış olsaydı, Jüstiniyani bir saat daha dayanabilmiş bulunsaydı Konstantaniye, bu defa da kurtulacaktı.

Sırf bu «Kerkoporta» dâvası üzerinde tam on yıl durup çeşitli araştırmalar ve incelemelerde bulunduktan sonra varabildiğim neticeleri yazarak bundan iki yıl önce neşrine muvaffak olduğum «Fatih İstanbulu ne şekilde aldı?» adlı eserimde, böyle bir hâdisenin kat'iyen vukubulmamış olduğunu; dâvayı kuran Dükas'ın mahza kizbe, Batılının kin ve taassubuna, son Türk tarihlerinin gaflete dayandığını tarihî, ilmî ve mantıkî deliller, resimler, plânlar ve müşahedeye müstenit vesikalarla göstermiş, isbat ve zihinleri iknaa çalıştım.

Şimdi, Kerkoporta dâvası hakkında en emin bir dil, en kat'î bir ifade ile arzediyorum ki:

1453 yılının 29 Mayıs Salı sabahı Konstantaniyeyi fethetmek için saldırıma geçen Türk ordusu, 53 günden beri döve döve yıktığı kalede açmağa muvaffak olduğu geniş gediklerden coşkun seller halinde hendeklerden taşarak, kendisine karşı eğilmiş kalelerin bellerine basarak şehre dökülmüş, ancak bu suretle, sırf bu şekilde sekiz buçuk asırlık ideali, iki asırlık iktizayı sağlamağa muvaffak olmuştu. Bu, parlak olduğu derecede büyük, önemli ve eşsiz zaferin hiçbir bucağında «Kerkoporta» gibi gizlilik ve zulmet taşıyan hiçbir köhne âmil ve müessirin zerre kadar dahil ve tesiri yoktur.

İzah edelim:

1 — Tanzimattan evvelki Osmanlı tarihlerinden hiçbirinde bu dâvayı zihne getirecek bir koku dahi yoktur. Bilâkis, bu eserler, Dükas'ın hilâfına olarak, şehrin, Topkapısı yanındaki büyük gedikten yapılan hücum neticesinde fethedildiğini tasrih etmektedirler. Dükas'a inananlar, bu rivayete neden inanmazlar?

2 — Bizans yazarının karakterini bilmek de bu meselenin halline en büyük yardımı yapar. Bu hususta şu kadar bir işarette bulunayım ki, Bizans yazarları, Bizansa ait ne kadar hâdise varsa, hepsini gizliliğe bulamak, esrarengizliğe sokmak ve türlü esatir ve hurafelere bağlamak suretiyle hakikatleri tahrif itiyadında olan kimselerdir. İstanbulun Türkler tarafından elde edilmesi gibi muazzam ve pek mühim bir olayı Kerkoporta gibi bir dehlize düşüren Dükas, o millî karakterin sembollüğünü yapmıştır.

3 — Kerkoporta hâdisesini söyliyen bir tek muharrir vardır, yalnız bir tek... O da Dükas. Başka yok. Batılılar, Dükas'tan, bizim son yazarlarımız da Batılılardan alıp bu yalanı yaymışlardır. Bu adam ömründe doğru söylememiş, işi gücü yalanları toplamaktan, bulamazsa uydurmaktan ibaret bir kimse olarak tanınmıştır. Bunu ben değil, onu çok seven ve kitabını onun verdiği bu habere istinaden yazan meşhur Türk düşmanı «Şlumberje» dahi söylüyor, Dükas'ın her meselede hakikatten ayrıldığını iddia ediyor.

İşte 19 ve 20 nci asırlar yazıcılarının, arkasına takılıp giden adamın hakikati!

4 — Dükas'ın, nerede bulunduğunu kendisinin dahi bilmeden bahsettiği bu Kerkoporta'yı bulmak hevesi, cılk bir yara halinde 19 ve 20 nci asrın Batılı muharrirlerini kafadan sardı. Ancak, bunlardan Hammer, Paspati, Juan, Mortmanlar, Piyers, Şlumberje, Lâmuz vesaire gibi, bu karanlık kapıyı arayanlar, onu bularak gayelerine ermişler sanılmasın. Bugün Tekfur sarayı dediğimiz harabenin güney batısına düşen 40 metrelik mesafeyi bu kapıya yer olarak göstermeleri, indî ve tahminîdir. Kapının orada bulunduğuna kendileri de inanmış değillerdir.

5 — Kerkoportanın, filhakika, bu gösterilen yerde bulunduğunu farz ve kabul eylesek, akıl ve mantık bize isyan eder. Çünkü, Kerkoporta için gösterilen bu yerde aynı zamanda güney batıya doğru uzanan 250 metre genişliğinde bir de gedik açılmıştı. 53 günlük durmadan çalışmanın mesut neticesini almak için sel gibi akmağa başlıyan Türk ordusu hendeği geçip Kerkoporta'nın bulunduğu yere kadar vardıktan sonra, o derece geniş, menfaate uygun ve gayeye ermeğe inadına salik gedik dururken, yarısı zeminin altında olup ne idiği ve nereye gittiği belirsiz bir potarnaya baş eğmeğe, onun ne vakti müsaade ederdi, ne de aklı.

6 — Dâvacılar, hayalden kurtulurlarsa, dâva kendiliğinden düşer. Çünkü bombardımanın, duvarlar üzerinde yaptığı cehennemî sadme, Edirnekapısı-Tekfur sarayı arası surlarını yere yığmıştı. Hangi potarnadan dem vuruyorlar? Hiç olmazsa, dökülen enkaz, bu potarnayi kapatmaz mıydı?

7 — 1453 te çocuk olan Dükas'ın, bilâhare yazdığı esere koyduğu bu pek müthiş haberi, diğer daha üstün ve salâhiyetli Bizans, Lâtin ve Hıristiyan tarihçilerinin yazmaması meseleyi kökünden halleder.

Bu derece mühim bir hâdiseyi yazarak ortalığı aydınlatmak Dükas'tan ziyade, imparatorluğun resmî tarihçisi Françis'e düşerdi.

Sonradan salim bir kafa ile düşünen ve yazan Kritovulos, on bir asırlık imparatorluğun inkırazını sağlayan şu Kerkoporta meselesini kalın yazılarla yazmaz mıydı?

Müslüman ve Türk düşmanlığında en ileri giden Venedikli Barbaro durur muydu?

Yakın tarihin en mühim hükümdarlarından biri de hiç şüphesiz Abdülhamittir. Dünya siyasetinin en karışık zamanlarında Avrupanın en büyük diplomatlariyle de temas ederek 33 yıl Osmanlı İmparatorluğunu idare eden Abdülhamit hakkında tarih henüz tam hükmünü vermiş değildir. Ona müstebit, Kızıl Sultan, zalim, evhamlı, korkak dendiği gibi, devrinin en zeki hükümdarı da denmiştir. Abdülhamit idaresinin siyasî tarihi hâlâ karanlıktır, çünkü birçok hâdiseler, henüz aydınlanmamıştır. Tarih Dünyası, şimdiye kadar Abdülhamide dair birçok bilinmiyen tarihî hâdiseleri aydınlatmıştır; bu sayımızla başlıyan seri, bunların en mühimlerindendir ve tarihe cidden kıymetli bir kaynak teşkil edecektir. Gördüğünüz resim, hal'edildiği vakit, o zamanki mebuslardan meşhur Karasu Efendinin tarifiyle Fransız ressamlarından L. Sabattian tarafından yapılmış ve 1909 yılı 8 Mayıs tarihli Illustration mecmuasının kapağında çıkmıştır.

بلدرسکر کتابخانه‌سی
باش کتابت دائره‌سی
۱۱۲۶۷۷

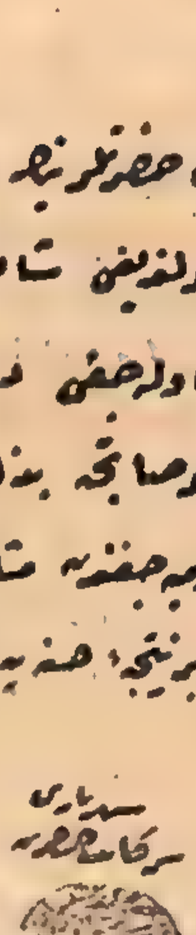

Paris Sefiri Salih Münir Paşaya Jön Türkler hakkında Yıldız Sarayından verilen talimat

Abdülhamid ile Paris Sefiri Salih Münir Paşa arasında gizli muhabere

Pederi Mahmut Celâleddin Paşa ve biraderi Paris Sefiri Salih Münir Paşa hakkında kıymetli yazılarını okuduğunuz güzide muharrir arkadaşımız Aziz Esenbel, Tarih Dünyası yazı ailesine katılmış bulunmaktadır. Bu nüshamızla başlıyan seri makaleleri, yakın tarihin şimdiye kadar bilinmiyen birçok hakikatlerini meydana koyacaktır. Bu yazı serisinde istifade edilen vesikalar, Paris Sefiri Salih Münir Paşa tarafından muhafaza edilen mektup ve şifrelerdir ki, bunların başka hiçbir kopyeleri mevcut değildir. Onun içindir ki bu yazılar, yakın tarihimizin yegâne bilgi kaynağı olacaktır.

Yazan: AZİZ ESENBEL

1896 tarihinde İkinci Abdülhamit Parise itimat edebileceği bir sefir göndermek kararını verdiği zaman hatırına büyük biraderim Salih Münir Paşa gelmişti. Salih Münir Paşa bu tarihte Hariciye Başkâtibi ve aynı zamanda Padişahın ecnebi sefaretlerle

Salih Münir Paşa, 1905 te Paris sefiri iken...

münasebetlerine memur idi. Bidayette İkinci Sultan Abdülhamit biraderimi Paris Sefareti gibi gayet mühim bir yere tâyinde biraz tereddüt etmiştir. Sebebi ise yaşının çok genç olması ve diğer taraftan hükûmet erkânından bulunan pederim Mahmut Celâleddin Paşanın muhalefeti idi. Orta elçi olmadan 32 yaşında bir genç, acaba Paris Sefaretini idare edebilir mi endişesi mevcuttu. Halbuki Salih Münir Paşa Osmanlı Hükûmetinin ve Paris kordiplomatiğinin en mükemmel, en faal bir sefir-i kebiri olmuştur. Paristeki kordiplomatiğin en kıdemlisi (Doyen) olduğu halde ve 12 sene büyük bir rol oynadıktan sonra sefaretten ayrılmıştır.

1897 tarihinden itibaren Pariste ve İsviçrede Meşrutiyet ve hürriyet taraftarı vatandaşlar toplanmış bulunuyorlardı. Bu iki memleketi seçmiş olmaları Almanya, Rusya ve Avusturyada serbestçe faaliyette bulunamamalarından ileri gelmişti. (Jön Türkler) ismi verilen bu siyaset adamları, paraları olmamasına rağmen, her vasıtaya müracaat ederek istibdat rejimine karşı muhalefet ediyorlardı. Memleketin her tarafından firar edenler çoğalmağa başlamıştı. İkinci Abdülhamidin en ziyade endişe ettiği ve fazla ehemmiyet verdiği bunlardı. Parise tâyin etmiş olduğu Salih Münir Paşadan beklediği, evvelâ Avrupaya firar etmiş olan vatandaşların para ve memuriyet gibi vaitlerle memlekete avdetlerini temin etmek, bu olmadığı takdirde yine para vererek faaliyetlerine mâni olmak, bu da olmadığı takdirde Fransadan ve İsviçreden hudut harici ettirmekti. Fransa ile İsviçre bir cumhuriyet olup demokratik kanun ve rejime tâbi ve hürriyetin hâkim olduğunu İkinci Sultan Abdülhamit bir türlü kabul edemiyordu. Salih Münir Paşa ile bunu çok iyi bildiğinden Sultan Abdülhamidi her vesile ile ikaz etmekten hâli kalmıyordu. Sefirinin bu hususstaki tavır ve hareketi ve yazıları İkinci Sultan Abdülhamidi son derece kızdırıyordu ve memnuniyetsizliğini sık sık izhar ediyordu. Hattâ bir aralık Salih Münir Paşanın haberi olmadan yakın bendelerini Parise göndermiş ve Paris Polis Müdürüne müracaat ettirerek bazı firarilerin hudut harici edilmesini talep ettirmiştir. Tabiî cevab-ı ret alarak İstanbuldan gelenler avdete mecbur kalmışlardır. İkinci Sultan Abdülhamidin Necip ve Selim Melhame Paşalar namında iki Lübnanlı yakın adamı vardı; bunları hiç de iyi olmıyan işlerde kullanıyordu. Salih Münir Paşa ise bunu çok iyi bildiğinden Sultan ris Sefareti Müsteşarlığına Necip Melhameyi tâyin etmişti. Bu tâyinden ne Fransız hükûmeti ve ne de Salih Münir Paşa memnun oldular. Bu suretle Necip Melhame iş göremiyerek vazifesinden ayrılmağa mecbur kalmıştı. Salih Münir Paşa Paris, İsviçre ve Belçikada bulunan vatandaşlara hiçbir kanunsuz ve haksız muamele yapmadığı gibi birçoklarını himaye ve muavenet etmiştir. Bunların en başında İkinci Abdülhamidin hiç sevmediği eski İzmir milletvekili merhum Ubeydullah Efendi gelir. Merhumu senelerce sefarette misafir etmekten asla çekinmemişti. Vaziyet böyle olduğu halde biraderimin düşmanları türlü türlü yalan ve iftiralarda bulunarak kendisini Jön Türklerin düşmanı diye vasıflandırmaktan hicap etmediler.

Bu yazımıza, İkinci Sultan Abdülhami-

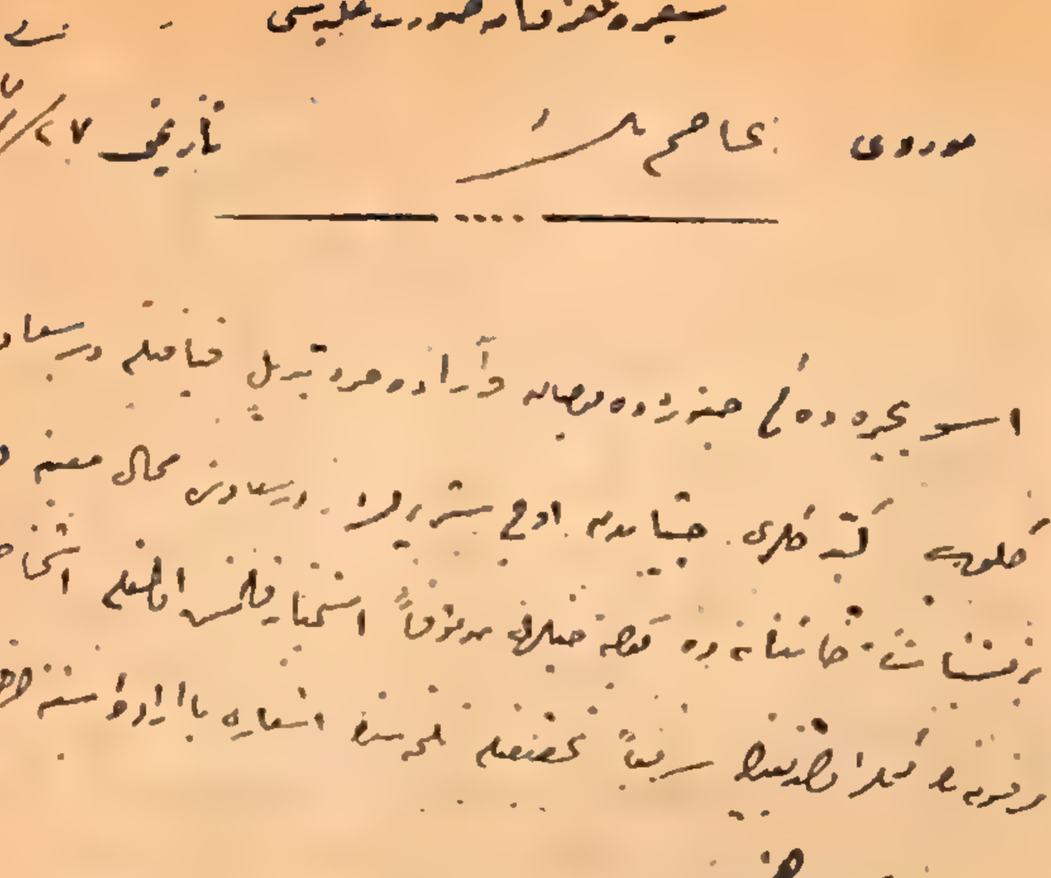

Salih Münir Paşaya Yıldızdan çekilen şifreli telgrafın metni

din Salih Münir Paşaya göndermiş olduğu iki şifreli telgrafiyle bir tahriratını ilâve edeceğiz. Bunlar biraderim Salih Münir Paşanın vatandaşlara karşı takip ettiği tarzı hareket hakkında bir fikir vermiş olacaktır

İkinci Abdülhamit daimî bir korku içinde yaşadığından, kendisine imzalı veya imzasız gönderilen mektuplara, hattâ en saçmalarına bile ehemmiyet atfediyordu. 27 Teşrinisani 1902 tarihinde Salih Münir Paşaya gönderdiği telgraf Padişahın endişesine bir delildir:

«*İsviçredeki Cenevrede bulunan ve arasıra tebdil-i kıyafetle Dersaadete gelip kendi habisandan üç şeririn Dersaadette mahall-i muayyenede bir teşebbüsat-ı hainanede bulunacakları mevsukan istihbar kılınmış olmağla eşhas-ı merkumenin kimler olduğunun serian tahkikiyle neticesinin işarı bâ-irade-i seniye-i Hazret-i Padişahî tebliğ olunur.*»

3 Temmuz 1902 tarihli şifre de şayanı dikkattir:

«*Mademki bu gibi eşhas-ı müfside Cenevreden çıkarılabilir, bunların da Fransa hükûmeti marifetiyle Fransadan tart ve ihraç edilmesi irade ve ferman buyurulduğu ve Hıdiv-i Mısır Paşa Hazretlerine de ifa-yi tebligat edildiği bâ-irade-i seniye-i Hazret-i Padişahî tebliğ olunur olbapta...*»

28 Kânunusani 1898 tarihinde Başkâtip Tahsin Paşanın mühriyle Sultan Abdülhamidin Paris Sefiri Salih Münir Paşaya gönderdiği tahriratla da Padişah memnuniyetsizliğini ifade etmektedir. Diğer taraftan Necip Melhame Paris Sefaretine Münir Paşanın yerine geçmek için İkinci Sultan Abdülhamit nezdinde türlü türlü entrikalar yapıyordu.

Yıldız Saray-ı Hümayun
Başkitabet Dairesi
11627

Paris Sefraet-i Seniyesine,

Paris Sefaret-i Seniyesi Müsteşarlığına tâyin buyurulmuş olan saadetlû Necip Melhame Efendi Hazretleri Fransa Hariciye Nazırı Mösyö Hanoto tarafından henüz resmen kabul edilmemiş olması gûya kendisinin Tunusta Fransa aleyhinde neşriyatta bulunduğu şayiasından mütevellit olduğu beyan olunmakta ise de bunun kendisinin oraya intihabı delâletiyle de hakikatten âri bir şayiadan ibaret olacağı derkâr olduğuna binaen muamele-i lâzimenin icrası için teşebbüsatta bulunulması ve Necip Efendi havale ve tevdi olunan bazı hususatça bezl-i mesai eylemekle beraber oraca Ermenilerin tanzim ettikleri dehaletname maddesinde dahi gayret ile taraf-ı vâlâlarına muavenetten geru durmıyacağından birlikte bezl-i mesai ve ikdamat olunarak ve kendisinin hıdematından

Salih Münir Paşa Galatasaray Lisesi talebesi iken...

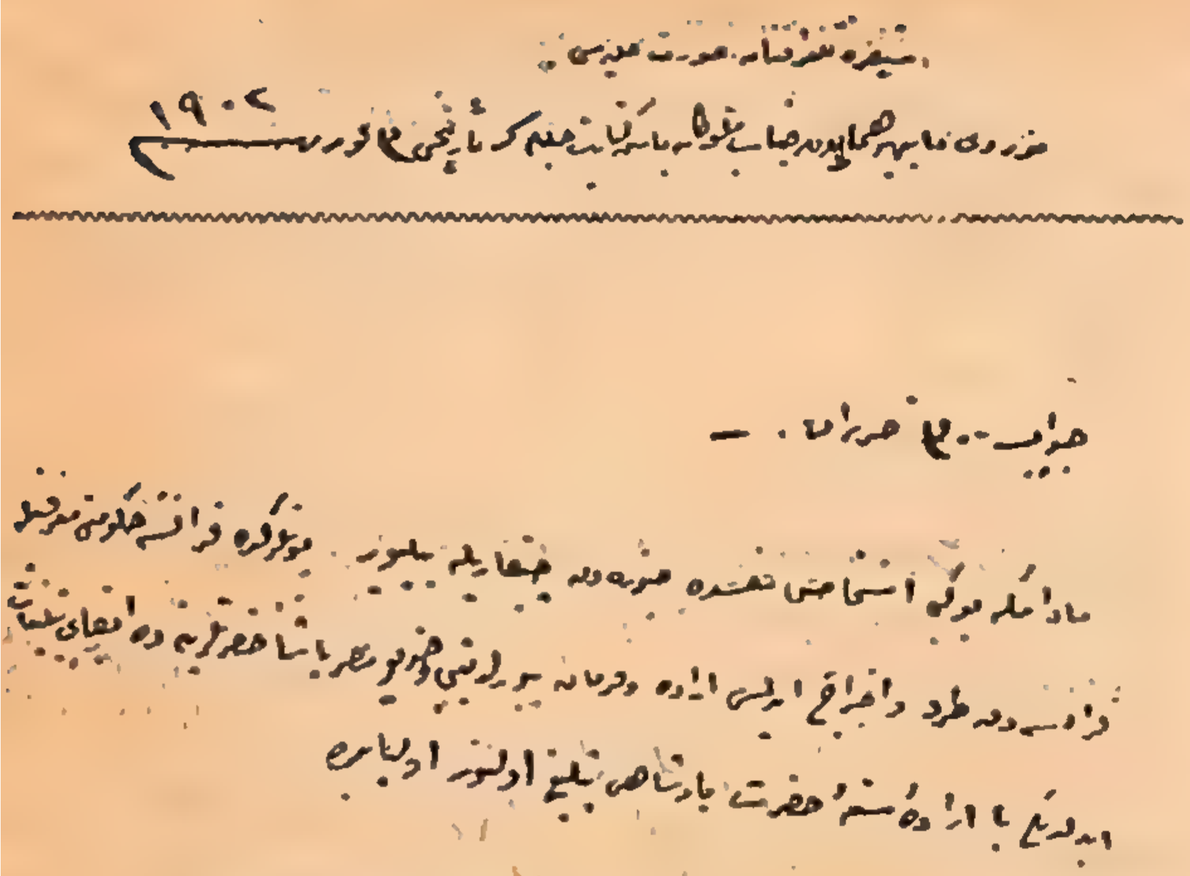

Salih Münir Paşaya çekilen şifreli bir telgrafın metni

istifade edilerek şu Ermeni işlerinin dahi bir an evvel bir neticeye isaline çalışılması irade-i Cenab-ı Hilâfetpenahîdir.

28 Kânunuevvel 1313 (1848)

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Hasan Tahsin

İşbu tahriratın müsveddesi huzur-i Hazret-i Padişahîde okunduktan sonra Padişahımız Efendimiz Hazretleri cülûs-i hümayunlarından evvel pederiniz devletlü Mahmut Celâleddin Paşa Hazretlerinin hâkipây-i hümayuna yüz sürmek şerefine nail olmuş ve siz dahi pek küçük yaşta oldukları halde aynı şerefe mazhariyet bahtiyarlığını iktisap eylemiş oldukları hâtırası ve şimdiye kadar mühim memuriyetlerde ve şimdi de Nafia Nezaret-i Celilesinde bulunmakta olan peder Paşa Hazretleriyle Paris Sefaret-i Seniyesi gibi Avrupaca gayet mühim olan bir sefarete tâyin buyurulan zat-ı vâlâlarının bu lûtf-i padişahînin herhalde icabatına muvafık mesai-i sadıkanede bulunacaklarından emin bulundukları bir sırada gerek Ermeni işlerinde ve gerek Jön Türk namını takınan bir takım cahil ve müfsit kimselere müteallik hususatta tarafınızdan âsâr-ı faaliyet görülmediğinden dolayı zat-ı şahanenin kalben müteessir olduklarının tahrirata ilâvesini irade buyurdular.

28 Kânunuevvel 1313

Başkâtip Hasan Tahsin

Bu tahrirattan anlaşılacağı gibi, İkinci Sultan Abdülhamit, biraderim Salih Münir Paşaya, babamıza ve kendisine bu kadar itimadı olduğu halde Jön Türkleri arzusu veçhile tazyik etmediğini hatırlatmaktadır.

İstanbul mezarlık'larında

(Baş tarafı 677 nci sahifede)

rak verilmesi yüzünden daha çok harap olmuş, nihayet (1933) te tehlikeli bir durum aldığından Belediye tarafından yıktırılmış, enkazı da Evkafın eliyle satılmıştır.

Bu arada «cümle kapısı» nın yanında yatan «Fatihin silâhdarı» ile mihrap önündeki türbede tekkeyi yaptıran «İshak Baba» ya ait sandukalar ve altındaki kabirleri, dümdüz olmuştur. Bugün yalnız mihrabın sıvası dökülmüş, çatlak duvarı görülüyor.

Hazirenin ortasındaki orijinal serpuşlu mezar taşı, «Muhammed İmam Serdar-ı Asker» unvanını taşıyan maruf bir Hintliye attir. Bu zat, Hindin büyük mücahit ve gazilerinden «Eb-ül-fetih Tîpu Sultan» (***) tarafından elçi sıfatiyle İstanbula gönderilmiş, ve bu tekkede misafir edilmiştir.

O sıralarda, yani Hicrî (1202), Milâdî (1787) de vefatiyle dergâhın haziresine gömülmüş olduğundan İstanbula gelen Hintliler, onu bazan ziyaret ederler, «Sultanımız», «Azizimiz» diye saygı gösterirler.

Bu «izzetli» insanı vazife ile İstanbula gönderen «Tîpu Sultan» ile, bu tarihî müesseseden ve onun son şeyhi bulunan Hintli mücahitlerden, hakikaten vatansever, fâzıl, irfanlı bir zat olan «Abdürrahman Riyad Bâbür» den bir başka yazımızda ayrıca bahsedeceğiz.

(***) Hindin pek tanınmış büyük kahramanlarından «Tîpu» Sultan», Hint vezirlerinden Nüvvab «Haydar Ali Han» ın oğludur. «Eb-ül-fetih» unvaniyle maruf olup Hindistanda İskender-i Kebir, Jül Sezar ve Napolyon kudretinde emsalsiz bir «serdar» sayılır. Bu mühim asker, (1197) de, Hindin cenubunda, «Madras» civarındaki «Mesûr» eyaletine hükümdar olmuş, (1213)) te, «Patan» kalesinde İngilizlerle yaptığı büyük çarpışmada (28 Zilka'de Cumartesi günü, öğle namazı zamanı) 12 bin mücahidi ile birlikte şehit düşmüş, ve İngiliz Ordusu Başkomutanı General «Hars» bu şehadeti duyunca, «Bugün Hindistan, bizimdir» demiştir. «Tîpu Muhammed dini uğrunda şehid oldu» mânasına: «Tîpu bivech-i din-i Muhammed şehid-i şüd» sözü, şehadetine tarihtir (1213 H)

Avratpazarı Dikilitaşı

Bizans devrinden kalan ve bugün mevcut olmıyan Arkadyus sütunu, birçok maceralar geçirmiştir. Profesör Süheyl Ünver, bu sütunun en kıymetli resimleriyle taş hakkındaki tarihî malûmatı Tarih Dünyası okuyucularına sunmaktadır.

Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER

İstanbul alındıktan sonra asırlarla şehirde Bizans hatıraları durmuştur, Ve hâlâ da durmaktadır. Çoğu kendi eserlerimizden daha itinalı olarak saklanmaktadır. Bunlara misâller çoktur. Bir tanesi de dikili taşlardır. İstanbulun Fatihleri çok sade ve Türkçe tam ifade ile bunlara dikilitaş adını vermiştir. Bayezid meydanının Bizanslılar zamanında adı «Forum Tauris. Toro» veya Buğa meydanı idi. Orası hemen Bayezid meydanı adını almıştır. İki asır kadar (Tauris Meydanı) adını muhafaza etmiştir. Hattâ bir zat bir kitapta Tauris meydanına nazır bir de medreseyi yazar ki bundan ayrıca bahsedeceğiz. Yâni Türkler herhangi bir vesile ile şehrin bu eski hatıralarına dokunmamıştır. Onlardan biri de Haseki camii ile Cerrahpaşa camii arasındaki Avrat pazarındaki dikilitaştır. Eğer bu dikili taş da izah edeceğimiz yangın, yer depremesi veya yıldırım isabeti neticesi yıkılmasaydı Çenberlitaş gibi bugüne kadar duracaktı. Maalesef onun şimdi Cerrahpaşa caddesinde furun ardında ve Bayrampaşa türbesine giden sokağın içinde 4 metre eninde ve 6 metre boyunda kaidesi ve yukarıya kadar çıkan basamakalrın bu kâidede gömülü olanları durur. Civarında çok da yangınlar geçirdiği içindir ki kâide taşları da yanmıştır. (Resme bakınız)

İstanbul fethinden, yıkılıncaya kadar 258 sene ayakta duran bu dikilitaş 401 de (1) İmparator Arkadiyus taarfından İstanbulun yedinci tepesinde ve Bizanslıların 12 nci dairesinde Yaldızlıkapı yolu üzerinde Ese (İsa) kapısına yakın bir meydanın ortasına dikilmiştir. Bu Arkadiyus sütununun (Colonne Arcadium)

Arkadyüs sütununun Gurlett tarafından neşredilen resmi

üzerine kendisinin heykeli konmuştur.

Bu dikilitaş Tauris (Bayezid) meydanında ve İkinci Bayezid zamanında yıkılan Teodosun sütununa pek benzermiş. Kodinus, Avratpazarı dikilitaşını görmüş, 233 basamakla

(1) Celâl Esad. Eski İstanbul 1328 S. 219

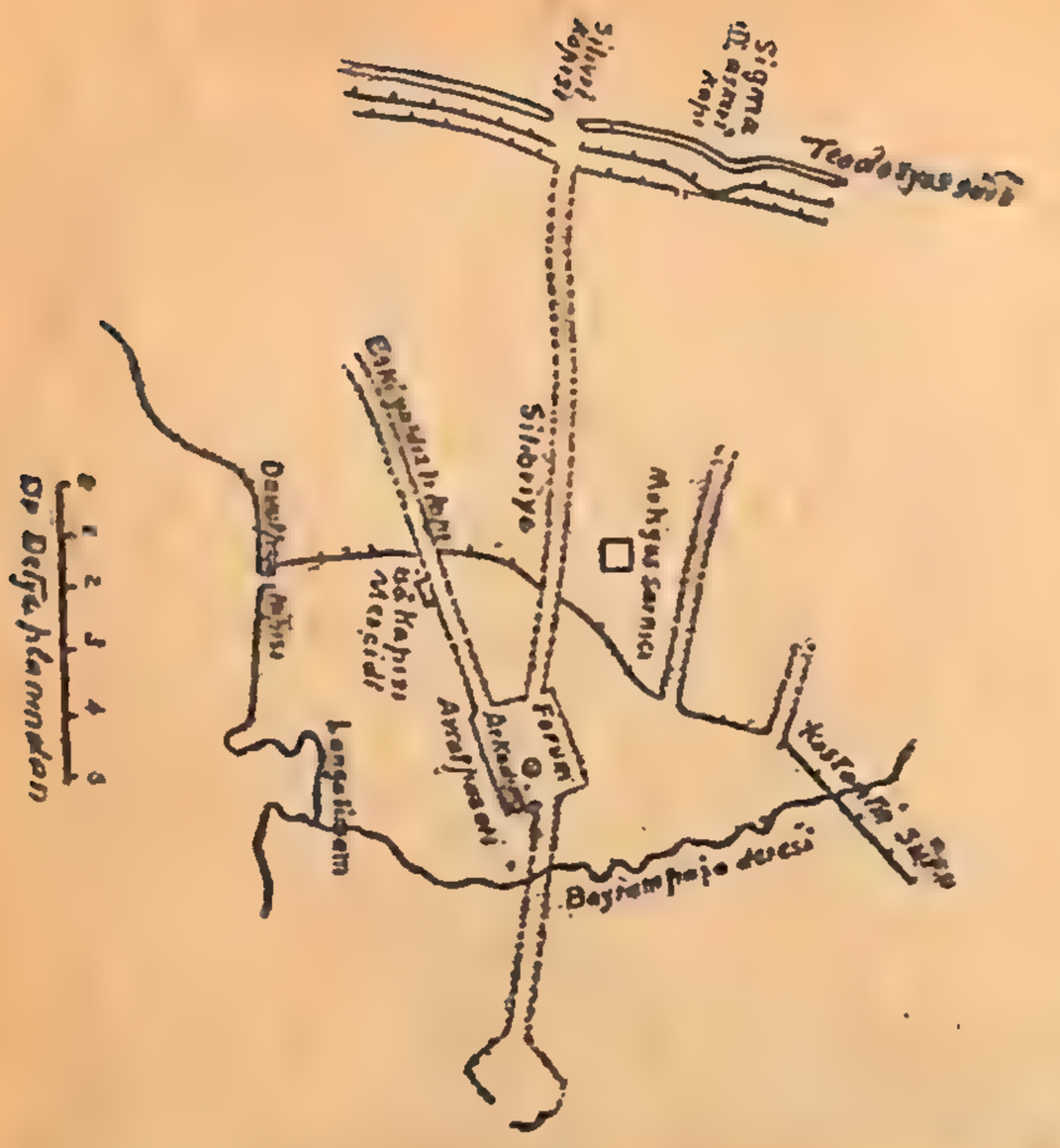

Dr. Detye'nin plânına göre Avratpazarı Dikilitaşının bulunduğu yer...

içten döne döne tâ tepyee kadar çıkılır ve merdivenleri 56 ufak pencereden ışık alırmış. Dışı maden kaplı ve üzerinde İmparator Teodos ve Arkadiyus'un muzaffer olduğunu gösteren kabartma resimler varmış, (resme bakınız) bunlar ne olmuş belli değil. Bunun da hesabını yer deprenmesine kadar 258 sene koruyan Türklerden değil, fetihden iki asır önce İstanbulu yangın yerine çeviren Latinlerden sormalı.

İşte bu dikilitaş bir rivayette 1096 (1685) senesinde duruyormuş. Bundan sonra tehlikeli bir duruma düştüğünden yıktırılmış (1) Bizans mütehassıslarınca da bu sütunun 1685 de yıkıldığı bilinmektedir. Onlarca bu kule efsanesi malûm olmalıdır. Lâkin buna Avratpazarı Dikilitaşı dendiği onlarca belli değildir.

Bu tarih nereden bulundu bilemeyiz. Lâkin Bayezid camii içinde Veliyüddin efendi kütüphanesinde No. 3191 de kayıtlı mecmuanın bir köşesinde şu kayda rastladık:

İptidai hedmi dikili taş der kurbi Cerrahpaşa Fi 16 Şavval 1123 (1711)

O halde bu dikilitaş (1711) senesine kadar ayakta durmuştur. Fetihdenberi 258 sene eder. Bu kayıttan biz bu tarihde dikili taşın kendiliğinden yıkılmağa başladığını anlıyoruz. Eğer tamamen yıktırılsa idi böyle inhidamının başlangıcı işaret edilmezdi. Burada hedm kelimesi yıkılma mânasına alınabileceği gibi fena durumundan yıktırılması mânasına da alınabilir. Her ne suretle olursa olsun elimizde bu âne kadar muhafaza olunduğuna dair müsbet bir tarih vardır demektir. Dikilitaş yerine ve onu fethi müteakıb yıkmıyanlar lehine büyük bir kazançtır.

Hepimiz biliyoruz ki İstanbul hemen her asırda kâmilen süprülecek derecede büyük ve şümullü yangınlar geçirmiştir. Bunların en müthişi XVII inci asır sonlarına doğru 1070 (1659 - 1660) de olan ve günlerle İstanbulu dehşetlere salarak dörtte üçnü yakan eski Cibâli tarafı yangınıdır.

Bu yangına Şair Kâtibzâde Refiîâ efendinin uzun bir manzumesi vardır.

Onda yangının Cibaliden yaka yaka Cerrahpaşa'ya geldiği yazılırken:

Çıktı andan camii Cerrahı yaktı şöyle kim
Nice adamlar yanup rızkile kaldı dökülü
Yandı Avratpazariyle Dikilitaş çevresi
Kaldı kesildi orada ateşin iki kolu

Bundan anlıyoruz ki Cibali yangını Avratpazarı Dikilitaşının çevresini de yakmıştır. Bizanslılar zamanında bu sütun bir meydanın ortasındadır. Bizim zamanımızda bu meydan yola ve sokaklara çevrilmiş ve civara birçok evler yapılmıştır. Dikilitaş'ın çevresi bu yangında yanınca şüphesiz ki Dikilitaş da müteessir

Cerrahpaşada fırın arkasında dışı yanmış Arkadyus sütunu kaidesinin bugünü durumu

(1) Topkapı Sarayında Hazine kütüphanesi No.N 1565 de kayıtlı, Hadikatül' Cevami müellifi Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi el yazısile olan mecmuada tamamı vardır. Ayrıca neşredeceğiz.

olmuştur. Belki Şevval 1123 (1711) de yıkılmasına sebeblerden birinin başlangıcı da bu olabilir.

Türkler bu Dikilitaşı herhâlde sevmişler ve benimsemişler ve 258 sene de durdurmuşlar. Lâkin bu sütunnun güzel bir menkıbesi var. Onu da şu hikâye ile söylemişler ve bir köşeye yazarak saklamışlar. İşte biz bunu içinde birçok küçük risaleler ve faideli malûmat ile dolu, hâlen Esad Efendi kütüphanesinde No. 3677 de kayıtlı bir meraklının mecmuasında bulduk. Aynen alıyoruz:

(Bazı tevarihde mesturdur. Arabdan bir fırka Arnabud diyarına geçüp temekkün ettikte Bulgar anlarla istizhar edip İstanbul nevahisine müstevlî oldu. Ayastinos kayser anları def' içün Silivri'den Karadenize varınca divar çekmiş, sene 6118 de vaki' olmuş.

İptidai binâyı Ayasofya sene 6079 da vaki' olup tamamii binai Ayasofya sene 6112 de vaki' olmuştur.

Ve Kralı mezburun ol tayfadan kemâli mertebe aczi olup itmam mümkün olmamakla bir gün bir hâkim kıyafetinde bir kâfir gelüp beni krala buluşturun dedikte krala haber idüp yanına götürüp badehu itti:

— Hasmından intikam almak murad eder misin? Kral dahî:

— Hemen muradım olur, dedikte:

— İmdi bana bir derdibân (+); Avratpazarı Dikilitaşının yarusundan yukaru çıkup nihayetinde bir tasvirin başını kırup ve çehresin bozup aşağa varmadın hasmından intikam aldın, vilâyetini tahrib eyle dimeğin ol vakte saat kodular. Sonra haber aldılar. Ol saatte ol kâfirin tahtında başı kesilmiş. Azim şâd olup mezhur kâfire vâfir ihsan eyledi).

Fıkra burada bitiyor. Bu efsane herhâlde Bizanslılarındır. O yolla bize geçmiş ve merak eden ve belki Dikilitaşın daha dikili bulunduğu senelerde bunu bir yere kaydetmiş. Bu yâ nun aslıdır veyahut suretidir.

Bu efsanenin bir aslı ve esası olmalıdır. Nakloluna oluna bu hâle gelmiş. Bizim vazifemiz onu burada aramak değil, yalnız Avratpazarı Dikilitaşını Türklerin tabiî hadiselerden fazla bir itina ile muhafaza etmesi ve onun efsanesine kıymet vermesi maksadımızı ifadeye kâfi gelecektir. Bu efsane yazıldığında Arkadyusun Dikilitaş mevkiindeki heykeli olmadığı da hatıra gelmektedir. Belki bu o maksatla o tarihî vakıayı yaşatmağa medar olur diye söylendiği de hatıra gelebilir.

G. Bellini tarafından yapıldığı söylenen Arkadyus sütunu...

Napolyon Bonapartın 1798 de Mısırı istilâsı: Mısır Memlûkleri Hükümdara biat ediyorlar... (B. Bourgoin'in tablosu)

Napolyon ve Aşık Lücceî

Türk folkloru üzerinde kıymetli çalışmalariyle tanınmış ve edebiyat tarihine geçmemiş birçok kıymetleri meydana çıkarmış olan değerli bilgi adamımız Mehmet Halit Bayrı, bu yazısiyle hem edebiyatımıza ve hem de tarihimize yeni bir sahife ilâve etmiş bulunuyor.

Yazan: MEHMET HALİT BAYRI

19 Mayıs 1798 tarihinde yüz parça savaş, silâh ve cephane yüklü dört yüz parça taşıt gemisiyle Napolyonun kumandası altında kırk bin kişilik bir Fransız ordusu, Tulon limanından hareket ederek, 1 Temmuz 1798 tarihinde Mısır kıyılarına çıktı. Bu kuvvet, önce İskenderiye şehrine kolaylıkla girdi ve 7 Temmuz 1798 de Napolyon, ordusiyle birlikte Kahire üzerine yürüdü.

Bu sırada Mısırda, Ebubekir Paşa adında bir Türk Valisi bulunmakla beraber, asıl hüküm ve nüfuz İbrahim ve Murat Bey adlarında iki zalim Çerkesin ellerind eidi. Bunlardan İbrahim Bey idare işlerine, Murat Bey de askerî işlere bakıyorlardı. Fakat Mısırda piyadesi, topçusu, fen kıtalariyle tam teşekküllü muntazam bir ordu bulunmadığı gibi, cephane de pek azdı. Yalnız on iki bin kadar süvari vardı ki, bunların silâhları, top ve tüfek karşısında değerini hemen kaybeden kılıçtan ibaretti.

Fransız ordusunun Mısır kıyılarına çıktığı, İskenderiye şehrine girdiği ve Napolyonun Kahıreye doğru yürümekte olduğu

haber alınınca, Vali Ebubekir Paşa ile İbrahim ve Murat Beyler bir araya gelerek ne yapmak gerektiğini düşündüler. Bu toplantıda Vali Ebubekir Paşa ile İbrahim Beyin Kahirede kalmaları, Murat Beyin de hazırlanabilecek kuvvetle düşmana karşı hareke-te geçmesi kararlaştırıldı.

Kahirede bir miktar Yeniçeri ve bir miktar da Arnavut askeri vardı. Ahalinin bir kısmını da kabil olduğu kadar silâhlandırarak Murat Bey yirmi bin kişilik bir ordu kurdu. Ancak bu zayıf ordunun pek işe yaramıyacağı ilk bakışta belli oluyordu. Nitekim gerçek, bütün acılığiyle kendini göstermekte gecikmedi. Murat Beyin ordusu, Napolyonun askeriyle her karşılaştıkca yenilip dağıldı, Fransızlar 24 Temmuz 1798 tarihinde zaferle Kahireye girdiler.

Napolyon Tulon limanından hareket ederken, İngiliz donanması da denize açılmış ve 1 Ağustos 1798 de Frapsız donanmasını İskenderiyeye dokuz mil mesafedeki Ebukırda bularak yakmıştı. Bunun gibi Fransızların Mısıra saldırması üzerine Türkiye de, İngiltere ve Rusya ile ittifak ederek 4 Eylûl 1798 tarihinde Fransaya savaş açtı, Biri Rodosta, öteki Suriyede iki ordu tertip etti, Suriyede tertip edilen orduya Cezzar Ahmet Paşa kumandan tâyin edildi. bu ordunun öncü kuvvetlerine de Abdullah Paşa kumanda ediyordu. Abdullah Paşa, ilk atılışta El-Ariş'i zaptetti, Türk ordusu artık çölü geçmek için Gazzede toplanacaktı.

Fransız donanmasının Ebukırda yakılmasiyle Nepolyonun Fransa ile münasebeti kesilmişti. İngilterenin Akdeniz donanması da Napolyon ordusunun Fransadan imdat almasını imkânsız bırakıyordu, Şu halde Mısırdaki Fransızların durumu korkunç ve ümitsizdi. Napolyon acele bir hareketle, henüz toplanmakta olan Türk ordusunun üstüne atılmak istedi, Sina çölünü geçerek 19 Şubat 1799 da El-Ariş'i teslim aldı. Fransızlar El-Ariş'ten Han-Yunus'a, oradan da 25 Şubat 1799 da Gazze önüne geldiler. Buradaki Abdullah Paşa kuvvetleri Yafa'ya çekildilerse de, Fransızlar burayı da ele geçirdikten sonra 18 Mart 1799 da Akkâ'ya yaklaştılar.

Akkâ'yı Cezzar Ahmet Paşa savunuyordu. Fransızlar kaleyi düşürmek için 10 Mayıs 1799 tarihine kadar her türlü tedbire baş vurdular, seller gibi kan aktı, Türk mukavemetini kıramıyan düşman, her saldırışında geri çekilmek zorunda kaldı. Cezzar Ahmet Paşa, büyük Fransız kumandanını mağlûp etti. Napolyon bozgun askerlerini alıp, ıstırap içinde Mısır yolunu tuttu.

Napolyon, bitkin bir halde Suriyeden döndükten sonra Kahirede ordusunun boşluklarını doldurmağa çalışırken, otuz dokuz parça savaş ve yetmiş dört parça taşıt gemisinden mürekkep Türk donanması, Rodosta hazırlanan Türk ordusunu getirmiş, 12 Temmuz 1799 da Ebukır'a çıkarmıştı. Köse Mustafa Paşanın kumandası altındaki bu kuvveti, Napolyon çok geçmeden ezdi. Bu zafer Fransız kahramanının Mısır topraklarında son başarısıdır. Napolyon bundan sonra yerine General Kleber'i bırakarak 22 Ağustos 1799 da Mısırdan ayrıldı.

Bu esnada Sadrıâzam Yusuf Ziya Paşa, yeniden kurulan bir Türk ordusiyle Suriyeye gelmişti. Bundan başka bir İngiliz savaş gemisiyle beraber elli üç Türk gemisi Dimyat ağzına girmiş, karaya dört bin asker çıkarmış, ancak Fransızlar bunları perişan etmişti. Bununla beraber Sadrıâzam Yusuf Ziya Paşa yetmiş bin kişilik ordusiyle Gazzeye varmış, bu kuvvetin öncüleri de El-Ariş'i Fransızlardan kurtarmıştı. (30 Aralık 1799).

Bu hâdise üzerine General Kleber, Mısırı boşaltmağa karar verdi. Sadrıâzam Yusuf Ziya Paşa ile Fransız delegeleri temasa geçtiler. İki taraf, Fransız askerlerinin memleketlerine nakli şartiyle bir andlaşma imzaladılar. Kaleler teslim alınıyor, bütün Mısır eski sahibine dönüyordu. Bu durum, müttefikimiz İngilizlerin hoşuna gitmedi. İngilizler, Mısırdaki Fransız kuvvetini tamamiyle esir etmek istediler, bunun için gemilerle giden askerleri yolda çevirdiler. Fransada, Sadrıâzam Yusuf Ziya Paşa ile Fransız delegelerinin imzaladıkları andlaşmayı tanımadı. Yusuf Ziya Paşa, andlaşma hükümlerini yerine getirmesi için General Kleber'i sıkıştırırken, Kleber yeniden cenge hazırlanıyordu.

Yusuf Ziya Paşa sabırsızlanarak Kahireye doğru yürüdü, General Kleber'in ordusiyle karşılaşan Türk ordusu, kahramanca dövüşmekle beraber, neticede dağıldı, bozulan asker tekrar Suriyeye çekildi. Bu zaferle başı dönen General Kleber, Mısırda artık büsbütün kalabileceğini düşünmeğe başlamıştı. Şu kadar ki o, yalnız Mısırda değil, hayatta da kalamadi, Süleyman adında Ha-

lebli bir genç tarafından Kahirede öldürüldü.

Kleber'in yerine General Meno, Mısırdaki Fransız askerlerinin başına geçti. İngilizler bu defa Sadrıâzam Yusuf Ziya Paşa ile Kleber'in delegeleri arasında imzalanan andlaşmanın yürürlüğe girmesi için Meno ile konuşmak istedilerse de, General bu teklifi kabul etmedi. Anlaşılıyordu ki, Fransızları Mısırdan silâhla kovmak lâzımdı. Bu kanaatle hem Türkiye, hem de İngiltere tekrar askerî hazırlıklara koyuldular. İngiliz donanması 8 Mart 1801 de Ebukır'a asker çıkardı, Yusuf Ziya Paşa ordusu da Suriyeden ilerledi. Müttefik kuvvetler Fransızları tam mânasiyle sıkıştırdılar. Önce Kahire civarındaki Fransızlar savaştan çekildiler (25 Haziran 1801). General Meno İskenderiye kalesine kapanarak talihini bir daha denemek hevesine kapıldı. Türk ve İngiliz donanma ve orduları General Meno'yu da 26 Ağustos 1801 tarihinde nihayet teslim olmak zorunda bıraktılar.

Kısaca anlattığımız bu askerî macera, Türkiye tarihlerinde «Napolyonun Mısır seferi» başlığı altında kayıtlıdır. Fakat 1798 Temmuzunda başlıyan ve 1801 Eylûlünde sona eren bu uzun macerayı hikâye edenler, yalnız Türk tarihçileri değildir. Türk tarihçileriyle beraber saz şairleri de Napolyonun Mısır seferiyle ilgilenmişler, bu seferin hususiyle son safhalarına dair destanlar söylemişlerdir ki, Âşık Lücceî, işte bu saz şairlerinden biridir.

Âşık Lücceî'nin ne zaman ve nerede doğup öldüğünü bilmiyorsak da, Fransızların Mısırı istilâsına ait destanından Onsekizinci asrın son ve Ondokuzuncu asrın ilk yıllarında yaşadığını öğreniyoruz. Destanından başka elimizde dört koşması bulunan Lücceînin adına herhangi bir tarihî vesikada rastlıyamadığımız cihetle, kendisini yakından ve hakkiyle tanıtmak şimdilik imkânsızdır. Bununla beraber onun da, meslektaşlarının çoğu gibi, sazını omuzuna alarak diyar diyar dolaştığını, büyük şehirlere uğradıkça karşılaştığı âşıklarla kahvelerde yarıştığını tahmin etmekte güçlük yoktur.

Koşmalarında aşk elemlerinden ve ayrılık ıstırabından bahseden Lücceî, destanında, Fransızların yerleşmek maksadiyle Mısıra geldiklerini, lâkin Türk ordusunun eşsiz kahramanlığı önünde tutunamıyarak kaçtıklarını samimî bir eda ile belirtmektedir. Destanda adları geçen Mehmet ve Tayyar Paşalar, Sadrıâzam Yusuf Ziya Paşanın ordusundaki generallerden ikisi, Hüseyin Paşa da, Derya Kaptanı Küçük Hüseyin Paşadır. Âşık Lücceî'nin destanını yazmakla güttüğü gaye ise, Sadrıâzam Yusuf Ziya Paşayı övmektir ki, o bu vazifeyi:

Lücce-i methini eyledi takrir
Dilerim Mevlâdan ola destgir
Var mıdır böyle bir âlişan vezir
Bu devr ü zamanın bir kahramanı

Diyerek eserinin son dörtlüğünde ifa etmektedir.

Bugün tek destaniyle dört koşmasından bir nümune olarak birkaç parçasını neşrederken Âşık Lücceî'nin başka mahsullerine ileride tesadüf etmek ihtimalinin az olmadığına işaret etmek pek yersiz sayılamaz.

Mehmet Halit BAYRI

⁂

1

Fransız söyledi: Ey Yusuf Paşa
Mısır beldesine kuram mekânı
Şamın illerini bütün alurum
Halep sınuruna dikem nişanı

2

Yusuf Paşa der ki: Fransız kâfir
Hâli buldun aldın sen bu meydanı
Mısırda bu sene otur misafir
Görelim ne eyler Yaradan Ganî

3

Fransız söyledi: Mekr ü fend ettim
Yerlisin köylüsün bana bendettim,
Vermezem Mısırı böyle andettim.
Korkmazam getirsen halk-ı cihanı

4

Yusuf Paşa der ki: Be kâfir noldun
Tâ Cebel-i Cuş'ta soluğun aldın
Gecenin nısfında Mısırı buldun
Hele sabah olsun kuram Divanı

5

Fransız der: Ben bu yana sapmışım
Mısırı ben sizden şikâr kapmışım
Ariş'te bir metin kale yapmışım
Üstüme al getir Mir-i Mirani

6

Yusuf Paşa der ki: Sabreyle hele
On bin Arnavut var üstüne gele
Gazalî Muhammed Paşa da bile
Sana yeter Tayyar Paşa aslanı

7

Fransız söyledi: Fendin sezerim
Gelen düşmanların bağrın ezerim
Bozulan taburun yine düzerim
Çekerim askerim Mısırdan yanı

8

Yusuf Paşa der ki: Lâf etme boşa
Nil yalısın aldım hep baştan başa
Deryayı kesmiştir Hüseyin Paşa
İngilizin çoktur nar-ı suzanı

9

Fransız söyledi: Askerim hezar
Cenk gününde ana eyle bir nazar
Bende olan asker on ordu bozar
Zerrece Mısırdan kesmem gümanı

10

Yusuf Paşa der ki: Tedbirim saklı
On bin Arnavut var kolu kalçaklı
Askerimin hepsi yalın bıçaklı
Senden akıtırım sel gibi kanı

11

Fransız söyledi: Bana noluyor
Balyemez topların ciğer deliyor
Fransadan yüz bin imdat geliyor
Ol zaman seyreyle tozu dumanı

12

Yusuf Paşa der ki: Kâfir-i nimet
Geçen yıl hainlik eyledin gayet
Hak Taâlâ bana verirse ruhsat
Askerinden bil çıkarmam bir canı

13

Fransız söyledi: Dinle sohbetim
Yedi kral aldı benim ibretim
Gece basmak idi evvel niyetim
Neyleyim iş oldu geçti zamanı

14

Yusuf Paşa der ki: Kibr ile uçtun
Dayanup zarbıma ateşler saçtın
Salihiye'deki kaleden kaçtın
Ariş'te de tutamadın tabanı

15

Fransız der: Biz tuzağa girmeyiz
Boş yere düşmana fendi kurmayız
Haşrolur da biz Mısırı yermeyiz
Böylece kurmuşuz ahd ü amânı

16

Yusuf Paşa der ki: Edelim düğün
Canın kurtulursa bir zaman övün
Mısırın içinde elli yedi gün
Her saat yalvarup ettin amanı

17

Fransız söyledi: Yol ver geçeyim
Kendi erliğimle bari göçeyim
Al anahtarlardan bir su içeyim
Ağlayup Mısr için kılam figanı

18

Yusuf Paşa der ki: Ederim sena
Bu Mısırın halkı gerekmez bana
Neyleyim ki şeyhler eyledi rica
Padişah başiyçün kıldım ihsanı

19

Yusuf Paşa Mısra girdi de ol dem
Ehl-i İslâm oldu şâz ile hurrem
Okundu ezanlar hak etti kerem
Vezir-i âlişan kesti kurbanı

20

Yusuf Paşa der ki: Çeksün yedekçi
Tamam altmış bindir deli tüfekçi
Enderun ağalar serâpâ cenkçi
Seyreyle asker-i Âl-i Osmanı

21

Lücce-î methini eyledi takrir
Dilerim Mevlâdan ola destgir
Var mıdır böyle bir âlişan vezir
Bu devr ü zamanın bir kahramanı

⁂

Koşma:
Senden ayrılalı her gün her saat
Tütersin gözüme tutya sevdiğim
Sana candan verdim meyl- ü muhabbet
Geçmezem cem'olsa dünya sevdiğim.

⁂

Sevgili yârından ne tez usandın
Varup gayrıların oduna yandın
Âşık Lücceî'yi duymaz mı sandın
Her gizli sırrına varmadım mı ben?

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasanın bir bayrağı. (Topkapı Sarayı Müzesinde)

Uzun Hasan ve Karısı Katerina

Yazan: NAZMİ SEVGEN

Osmanlı Hânedanı gibi Akkoyunlu Türkmen Hükümdarları da yabancı kadınlarla evlenmişlerdir. Bu evlenmelerde siyasî mecburiyet vardır. 1348 de Diyarbekir Hâkimi Tur Ali Beğ ile Erzincan Emîri İne Beğ ve Bayburd Emîri Mahmud Rikâbdâr aralarında ittifak ederek üç defa Trabzona taarruz etmişler, fakat muvaffak olamamışlardı. Bu muvaffakiyetsizliğe rağmen Trabzon İmparatoru III. Alexis, müteakip taarruzları önlemek maksadile hemşiresi Maria Despina'yı Diyarbakır Emîri Tur Ali Beğ'in oğlu Kutlu Beğ'e vermek istemiş, bu teklif ve teşebbüsünde muvaffak olmuştu. (1352)

Kutlu Beğ, karısı Despina ile eniştesini ziyaret için Trabzona gelmiş (1365), ertesi sene de İmparator III. Alexis, iki bin kişilik maiyetile kayınbiraderine iadei ziyaret eylemiştir. Bu ziyareti, yeni bir evlenmenin zeminini hazırlamış, Kutlu Beğ'in oğlu Karayülük Osman Beğ de İmparatorun kızlarından birile evlenmiştir. Bu suretle Akkoyunlu ailesine ikinci bir Rum kadını girmiş bulunmaktadır.

1453 deyiz. Uzun Hasan, kardeşi Cihangiri Âmid — Diyarbakır'dan tard ederek idareyi ele almış, muazzam Akkoyunlu Türkmen devletinin temellerini kurmak üzere bulunmuştu. 1457 de, Trabzon İmparatoru Kalo İoannes'in elçisi Akkoyunlu devletinin başkenti Âmid — Diyarbakır'da idi. İmparator, gittikçe büyüyen Osmanlı Devletinin şevket ve satvetinden endişeye başlamıştı. Muhtemel bir Osmanlı taarruzuna karşı Uzun Hasanın yardımını istiyordu. Fatih Sultan Mehmed, İmparatorla akdettiği muahede mucibince her sene 3000 altın vergi almakta idi. Bu sırada Padişah Macarlarla meşgul olduğundan Trabzon dâvâsını sonraya bırakmıştı. İmparator Kalo İoannes bunun pekâlâ farkında idi ve bu sebeple de endişesi fazlalaşıyordu. Her ne pahasına olursa olsun Uzun Hasanla anlaşmak arzusundadır. Osmanlılar, Anadolunun şarkına doğru yürümek isteyeceklerinden er-geç Akkoyunlularla çarpışacaklardır. İmparator, bu mülâhazalarla elçiyi gönderirken on beşinci asrın başındanberi Trabzon İmparatorluğu ile Akkoyunlular arasında başlayan iyi münasebetleri, Uzun Hasanın büyük babası Karayülük'ün, İmparator III. Alexis'in kızile evlenmiş olmasından dolayı bu münasebetlerin kuvvetlenmiş olduğunu da hatırlatmıştı. Bu hatırlatma ile, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasanın büyük annesinin Rum olduğuna işaret edilmişti.

İmparator Kalo İoannes'in, şark âleminde güzelliğile nam almış Katerina adında genç bir kızı vardı. Uzun Hasan; Grek elçisinin teklif ve maruzatını kemali sükûnetle dinledikten sonra bunların kabulü için bir tek şart teklif etmişti:

İmparator, Prenses Katerinayı ve cihaz

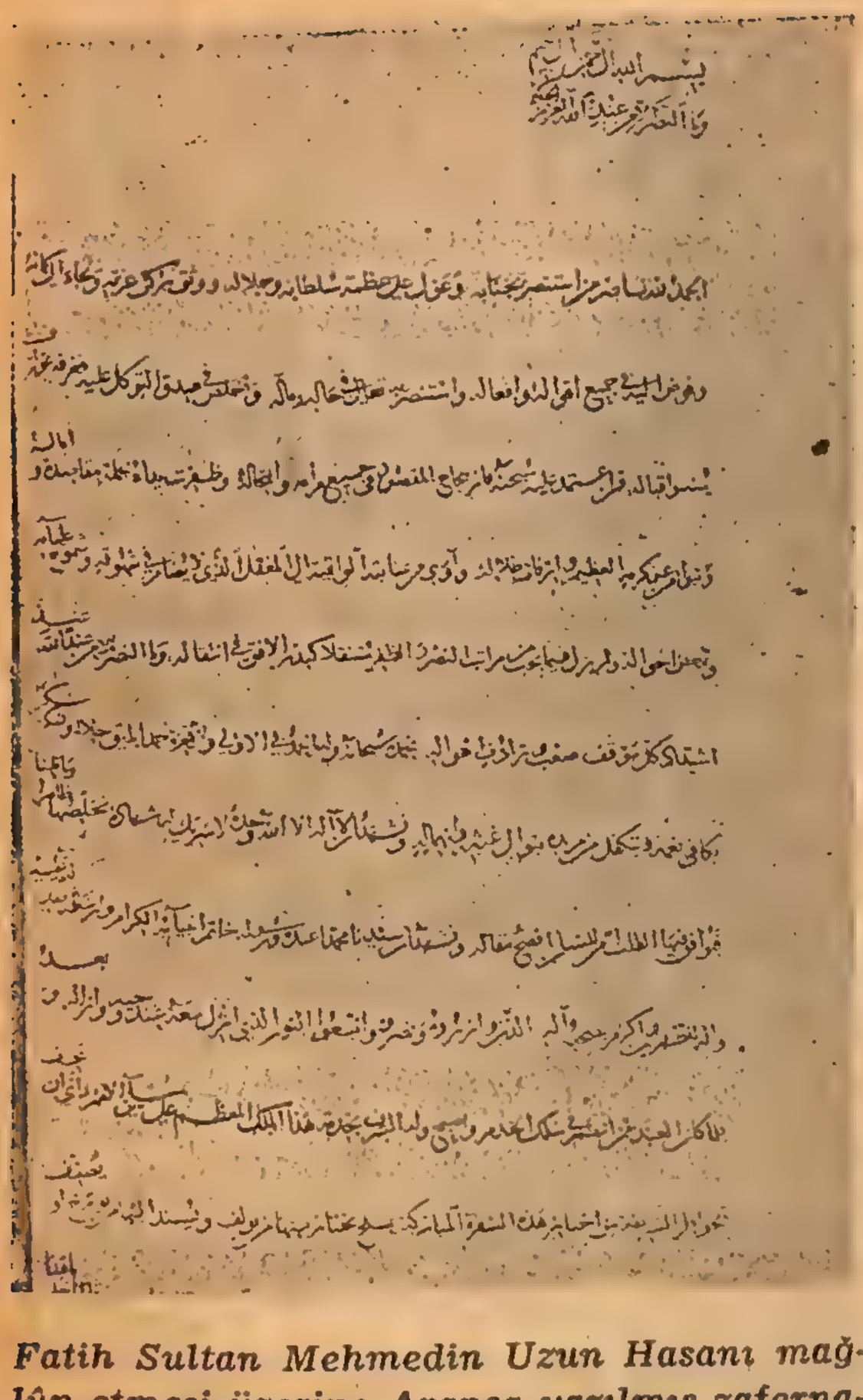

Fatih Sultan Mehmedin Uzun Hasanı mağlûp etmesi üzerine Arapça yazılmış zafernameden bir sahife...

olarak Kapadokyayı bana vermelidir. Buna mukabil, Akkoyunlu Hükümdarı bütün vesait ve menabii ile Trabzonu Osmanlılara karşı müdafaa edecektir.

Elçi bu teklifle Trabzona dönmüş; avdetinde şu cevap ve teklifle gelmişti:

İmparator, bütün teklifleri kabul etmiştir. Ancak, Prenses, Türkmen Sarayında Hıristiyan dinini muhafaza ve kendisine rahibe ve yakınlarından mürekkep bir hey'et refakat edecektir.

Uzun Hasan da bunları kabul etmiş, muahede 1458 de Âmid'de muhteşem merasimle imzalanmıştı.

Prensesin, Uzun Hasanla evlenmek üzere Diyarbakıra geleceği sırada babası İmparator Kalo İoannes ölmüştür. Yerine geçen kardeşi David Konenus, ağabeysinin taahhüdlerini aynen kabul ederek Katerina'yı Diyarbakıra, Türkmen sarayına göndermişti.

Katerina'yı, hududda Uzun Hasanın göndermiş olduğu büyük bir hey'et karşıladı. Prensesin yanında, ekseriyetini rahipler teşkil eden büyük bir maiyet vardı. Bunlar, hayatının sonuna kadar Prensesin nezdinde kaldılar. Prenses ölünceye kadar Hıristiyanlığa bağlılığını muhafaza ederek getirdiği rahipler delâletile dinî vazife ve âyinlerini muntazaman yaptı. Uzun Hasan bunların hiç birisine müdahale etmedi. Bilâkis himaye ve muhafaza etti. Katerina, Türkmen sarayında «Despina Hatun» ismini aldı.

Uzun Hasanın Katerina'dan üç kızı ve bir oğlu olmuştur. Kızlardan birisi Şah İsmail Safevî'nin anası Alemşah Begün'dir. Begün Türklerde bey kızlarına verilen ünvandır. Şimdiki hanım gibi. Erkek çocuk 1478 de üvey kardeşleri tarafından öldürülmüştür. Despina Diyarbakırda Aya Yorgi kilisesinde gömülüdür. Bir Venedikli tacir, 1507 de Despinanın mezarını «Kilise kapısının yanında bir kemer altında sade bir kerpiç» sanduka altında bulmuştur. (1)

Bu suretle Şah İsmail Safevî'nin anasının Rum olduğunu tesbit etmiş oluyoruz. Bir başka yazımızda tekrar bu mevzua avdet ederek Şah İsmail Safevi'yi, onun siyasî ve tasavvufî cephelerini tetkik edeceğiz.

Despina Hatunun, siyasî faaliyetleri de tetkike şâyandır. O, memleketine hizmet için, kocası Uzun Hasanı Osmanlılar aleyhine sevk ve tahrik için faaliyetten bir an fariğ olmamıştır. Kadıncağız bu teşvik ve tahrikinde muvaffak da olmuştu.

İmparator David, Akkoyunlu ordularını Fatih Sultan Mehmedi durduracak kuvvette bulmuyor, bu sebeple de Kafkasya ve Fırattan Fransaya kadar uzanan sahadaki Müslüman ve Hıristiyan devletlerini, Osmanlı Devleti aleyhine birleşmeğe dâvet için proje ve plânlar hazırlıyor, bunun için teşebbüse de geçmiş bulunuyordu. Bu arada yeğeni Despina Hatunu ihmal etmiş değildi. Ona ulaştırdığı haberlerle Uzun Hasan üzerinde müessir olmasını temin ediyordu. Bu maksadla rahip Ladivico'nun yardımiyle Mingreli hâkimi Dadian, Kartli Kıralı, Samaç Atabeyi ve diğer Gürcü Beylerile anlaştı. Bunlar rahiple birlikte Avrupaya elçiler göndermeyi kabul ettiler.

Uzun Hasan da Çar-nâçar teklifi kabul

(1) Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Tevfik Bıyıklıoğlu, sahife 28, 29, 31.

ederek o da rahibin yanına bir elçi kattı. Rahip Ladivico Sinop ve Karaman Beylerini de ittifaka dâvet ettikten sonra 1460 Aralık ayında Müslüman ve Hıristiyanlardan mürekkep hey'eti sefaretin başında Roma yolunu tuttu.

Roma halkı, merak ve tecessüs içerisinde, Trabzon İmparatorluğu ile Gürcü Beyleri elçileri arasında orijinal kıyafetlerile Türk ve Müslüman temsilcilerini seyrediyordu. Temsilciler, Papa II. Pius'a, Burgund Dukası Filip'e, diğer Avrupa Prenslerine, Hıristiyanlık düşmanı olan Osmanlılar aleyhine garp âleminde elbirliğile başlayacak bir harekete kendilerinin fiilen iştirak edeceklerine dair temina: verdiler.

Garp âleminin en çok hayretini mucip olan nokta, Akkoyunlu Hükümdarının da bir elçi göndermiş olması idi. Şark elçilerine yapılan parlak kabul merasimi sırasında, en çok üzüntü veren cihet, garp prenseslerinin Haçlı seferleri işinde hiç bir gayret göstermemeleri ve pek gevşek davranmaları, elçilerin her yerde muvaffakiyetsizlikle karşılaşmaları olmuştu, netice menfidir.

Uzun Hasan; Osmanlı Devleti aleyhine Hıristiyanlarla yapmak istediği bu ittifakın cezasını 1473 senesi Ağustosun 12 nci günü Erzincan yakinindeki «Otluk beli» nde Fatih Sultan Mehmedin elile çekmiş ve meşhuru-âlem olan boz atına binerek soluğu «Tebriz»-de almıştı.

Bir sahifesinin fotoğrafisini verdiğimiz tarihî yazı, Fatih Sultan Mehmedin Uzun Hasana karşı kazandığı galibiyetin «Zafername»-sidir ve maalesef Arapçadır. En dikkate şâyan olan kısmından bir pasajın tercümesini veriyoruz:

878 senesi Rebiulevvelinin onuncu Çarşamba günü düşman Bağî Hasan Tavil dağı mücahidlerin kanlarını Ebahe itikadında bulunan dinden, imandan ârî mütemerrid ve şarabı hamre ve saz ve tanbur istimaline münhemik cümlesi ehli fiks-ü fücurdan ibaret asakiri bâğiyesiyle karşı taraftan bize doğru yürümekte olduğu görüldü. Dünyada ve nerede bir fasik ve fâcir varsa onun ordusuna inzimam etmişti. Ve nerede mest-i lâyuk'al zindik varsa onun müsteşarı ve mutemedi, askeri arasında şarap su mesabesinde idi. (Arapça şiir: Nerede olurlarsa olsunlar Allah bunların canlarını alsın, yağma ve tuğyanları yüzünden onlara kahr-ü tenkil kılıcını musallat etsin). Bunlar ordularındaki cesur adamları ve muharipleri tertip ve tanzım etmişler, ağırlıklarını uzak yerlerde gizlemişler, karşımıza taş gibi yüreklerile çıkmışlar ise de muradları hasıl olmadı. Hemen ahz'u girift olundular. Şöyle ki bunlar ilâm-ı mülûkânenin kendilerine doğru olduğunu ve asakiri mansurenin onlar üstüne bâran'ı belâ gibi indiğini ve gark olmuş oldukları libası âhenînlerinin ateş gibi parlamakta olduğunu gördüklerinde aralarında bağlamış oldukları azm-ü sebat düğümlerini çözdüler ve kendilerinin fena bir yola sapmış olduklarını anladılar. Ne yapacaklarını birbirine sormağa ve ölüm mumuna pervaneler gibi düşmeğe başladılar.

Bunlar bu hal'i hayret ve dehşet içinde iken beri taraftan süvariler dağ tepesinden sel gibi üzerlerine dökülünce bunların çare ve tedbirleri bozulup şaşırdılar. Derhal kollarını sıvadılar ve yekvücud bir adamın mukatelesi gibi cümlesi bir elden muharebeye giriştiler. Bunlar her bin kişiden yüz kişi ve her yüzden bir kişi intihap etmişler, böyle bir gün için bunları böyle bir gün için ve onları böyle bir pazarlığa kesreti ganaimle itma' ve sevketmişti. Sultan-ı A'zam (Allah onu mansur etsin) dağın başında duruyor, arslan yiğitler düşmanla çarpışmak için ilerliyordu...»

«Zafername» uzundur. Burada kesiyoruz. Şunu bilhassa kaydetmek isteriz ki, tesbit ettiğimiz hâdise, Osmanlı tarhindeki bir çok örnekleri arasında Akkoyunlu Türkmen tarihimizde kadın ve bilhassa yabancı kadın tahakküm ve nüfuzunun bir diğer tezahürüdür. Ve ibret vericidir.

Avrat Pazarı Dikilitaşı

(Baş tarafı 689 uncu sahifede)

Mehmedin getirttiği Ressam G. Bellini de meşgul olmuş ve kimni tarafından gönderildiği bilinmiyen bir arzu ile resmini yapmıştır ki Fatih Sultan Mehmed ve Bellini eserinde vardır. Yazımıza koyduğumuz resim de Gurlitt eserinden alınmıştır. Bellininin çizdiği ayrıdır. Bayezid hamamı yerindedir. Bir tılsım sayılıyor. Yoldan geçerken bu dikilitaşın parçalarından 6 danesi Bayezid hamamının cadde tarafındaki temeline konmuştur, görülebilir. Lâkin bunda da bütün detaylar vardır. Her ikisi de mukayese için yazımızda görülecektir.

(*) Merdiven

بسم الله الرحمن الرحيم

من الصحاح عن ابي هريرة قال رجل يا رسول الله من احق بحسن
صحابتي قال امك قال ثم من قال امك قال ثم من قال امك
ثم من قال امك قال ثم من قال ابوك ويروى من ابر قال امك ثم امك
ثم ابناك ثم ادناك ادناك وقال رغم انفه ورغم انفه
ورغم انفه قيل من يا رسول الله قال من ادرك والديه

Hafız Osmanın çok nefisyazılarından bir örnek: Besmele Reyhanî, yazı nesih... (Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

Hakkında Efsaneler yaratılan 17 nci yüz yılın en büyük hattatı

Hafız Osman Efendi

Yazan: KEMAL ÇIĞ

13 üncü asırda Yakut el-Müsta'sami ile beraber bütün kaide ve hususiyetleri takarrür etmiş bulunan Aklâm-ı Sitte (altı çeşit yazı) nın bir buçuk asır pek fazla bir ilerleme göstermeden devam ettiğini, Şeyhin meydana çıkmasiyle yazıda husule gelen büyük gelişmenin ehemmiyet ve kıymeti hususundaki malûmatı bundan evvel intişar etmiş bulunan «Tarih Dünyası» sütunlarındaki yazılarımızla kıymetli okuyucularımıza izah etmiş bulunmaktayız. Türk hattatlarındaki engin sanat ruhu Şeyhin meydana getirmiş olduğu bu güzellikle de kifayet etmiyerek daima hamleler yapmış ve asırlar boyunca bu vâdinin en üstün örneklerini meydana getirmiştir. 15 inci asrın ortalarından başlıyarak, 16 ncı asrın da ilk çeyreğini dolduran Şeyhten sonra, 17 nci asırda, henüz Osmanlı İmparatorluğundaki çöküntü emarelerinin fazla hissedilmediği kudretli devirleriyle mütenasip sanat hayatımızın da «hüsnü hat» vâdisinde bir Hafız Osman'ı yetişmiştir ki, sanattaki üstün başarısiyle İslâm âleminin en çok tanınan simaları arasına karışmıştır.

Hayatı:

Hafız Osman, Haseki Sultan camişerifinin müezzini Ali Efendinin oğludur. Doğum tarihi kat'î olarak hiçbir kaynakta gösterilmemiş olmakla beraber, ikinci hocası Suyolcu zade Mustafa Eyyubî Efendiden Hicrî 1070 te mezun olduğu zaman 18 yaşında bulunması (1), bize doğum senesi hakkında bir bilgi vermektedir. Buna göre, Hicrî 1052 de (ay ve gün belli olmamakla beraber) doğmuş olması lâzım geliyor. Fakir bir ailenin çocuğudur. Eğer yetişme çağında iken Köprülü zade Mustafa Paşanın himayesine mazhar olmayıp da hayatını kazanmak mecburiyetinde bulunmuş olsaydı, tab'an üstün olan kabiliyeti, devrinin en meşhur hattatları olan Eski Derviş Ali, Suyolcu zade Mustafa Eyyubî, Nefsî zade İsmail (2) gibi üstatların muhitlerine girmesine imkân bırakmaz ve bu yüzden de yetişmesi mükemmle olamazdı. Böyle bir mazhariyet kendisi için büyük bir şanstır. Çıraklıktan kurtulup ustalığa geçtiği zamanda da Hafız Osman Efendiye hayat gülmüş ve devrinin büyüklerinin konaklarında, âlim ve sanatkâr muhitlerinde parlak bir sima olmuştur. Şöhret ve itibarın, karakteri zayıf olan insanlar üzerinde çok menfi tesirler yaptığı cümlece malûmdur. Yüksek sanatiyle ruhu tatmin edilen Hafız Osman, daha sonraları Hicrî 1106 da Sultan Mustafa II ye «hüsnü hat» hocası olarak, padişahın sonsuz iltifat, ihsan ve tevcihlerine mazhar olduğu halde daima derviş tabiatli kalmış ve çalışmaktan bir an bile geri durmamıştır. Şu iki misal bu fikrin doğruluğuna en kuvvetli delildir:

1) Hafız Osman, Hac vazifesini eda etmek için yola çıktığı zaman, elinin yazı yazma melekesi Hac müddetince yazmaya yazmaya kaybolur korkusiyle, yollarda, her fırsat buldukça «karalama» yazarmış. Müstakım zade Süleyman Sadeddin Efendi, Hac yolu üzerinde Vâdi-yün-Nâr merhalesinde böyle bir karalamasına tesadüf ettiğini kaydetmektedir.

2) Hafız Osman, haftanın iki gününü heveskârlara ders vermekle geçirirmiş. Salı günleri fukara talebelere ders gösterir, Çarşamba günleri de zenginlerle meşgul olurmuş. Bir gün dersten çıkmış, hayvanının sırtında evine giderken, yolda, o gün derse gelmiyen talebesine tesadüf etmiş. Derse niçin gelmediğini sormuş. Meşru bir sebepten dolayı gelemediğini anlayınca hemen hayvanından inmiş ve yol üzerinde o günkü dersi talebeye göstermiş.

Şu iki misal onun günlük ve devamlı çalışmaya verdiği kıymeti ne kadar kat'i gösteriyor. Hayatının sonlarına doğru bir tarafı felç olan Hafız Osman Efendi, biraz kendisinde iyilik hissedince, tekrar yazmağa başlamıştır. Hulâsa nisbeten kısa süren 58 senelik ömrü tertemiz geçmiş ve hayatı boyunca bir dakikasını boş geçirmeden, za-

---

(1) Tuhfe-i Hattatin, sahife 301.

(2) Bir evvelki «Tarih Dünyası»na bak.

man ve mekân kaydına tâbi olmıyarak, hep çalışmıştır. Son zamanlarında ikamet etmekte olduğu Etyemez ile Ağahamamı arasında bulunan Sancaktar mahallesindeki evinde Hicrî 1110 (1698) tarihinde vefat etmiş ve Kocamustafapaşa mezarlığına defte-dilmiştir.

Sanatı:

Sanat bakımından kademeli olarak evvelâ Şeyh'e, sonra da Yakut el-Müsta'samîye bağlanabilen Hafız Osman Efendi (3), Şeyh tarzını o kadar iyi takip edebilmiştir ki, âdeta onu şerhederek, esas kaideyi bozmadan, güzelleştirmeğe devam etmiş ve hattâ bazı yerlerde onu geçerek, 17 nci yüzyılın bir Şeyh'i de o olmuştur. Birçok yazıları, sahtekâr kimseler tarafından imza yeri yok edilerek, Şeyh yazısı diye piyasaya sürülmüştür. Çünkü, onun yazılarında da Şeyh yazılarının keskinliği ve keşidelerinde gerkin bir yay dinamikliği vardır. Bu keskinlik ve gerginlik Hafız Osman Efendide o kadar ustalıkla çizilmiştir ki, gözlere atılmış bir pamuk yumuşaklığı hissini vermektedir. Eğer Hafız Osman Efendi çok kudretli bir sanatkâr olmasaydı, bu iki hususiyet birer diken şeklinde tecelli eder, o yazılara bakan gözleri tırmalardı. Hünerli elinin bu kudreti zamanında kadirşinas hattatlar tarafından dahi takdir edilmiş ve bunlardan Ağakapılı İsmail Efendi «Hüsnü hattı biz bildik, Osman Efendi yazdı» demiştir. Şeyh yoluna giren Hafız Osman, kötü bir mukallit olarak kalmamış, büyük sanatkârlara mahsus özelliğiyle bir «ekol» sahibi olabilmiştir. Olgunluk devrinin bilhassa nesih yazıları o kadar kuvvetli ve sanatlı yazılmıştır ki, buna «Kıvılcımlı nesih» tesmiye edilmektedir. Sanatını çekemiyen kimseler tarafından, basit kâfları uzun ve ufkî gider, mimleri kısa yazıp çengeli bitişik raları bozmuştur, diye hücuma bile uğramıştır. Halbuki bu hususlar onun yazı vâdisinde yarattığı sanat özelliğidir.

Eserleri:

25 adet Kur'an-ı Kerim (Hafız Osman Kur'an-ı Kerimi faksimiliye olarak basılmıştır); pek çok murakkaat (o kadar çok murakkaı vardır ki, kat'î bir rakam tesbitine imkân göremedik; yalnız 30 kadar murakkaı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunmaktadır); sayısız kıt'a ve karalama ve Türk hattatları içinde muhtemelen ilk defa «hilye» yazandır. Topkapı Sarayı Müzesinde 6 adet hilyesi vardır. Birçok meraklıların elinde onun yazılarına bol bol tesadüf edildiği gibi, dünyanın büyük müze ve kütüphanelerinde de yazılarının en mutena yerlerde muhafaza edildiğini Avrupayı gezen yazı meraklısı bir zattan duymuştum. Eserleri arasına katılması icap eden değerli talebelerinden Yedikuleli Seyyit Abdullah, Mehmet Giridî, Yusuf Mecdi gibi sanatkârlarla beraber Sultan Mustafa II ile Şehzadeliğinde Sultan Ahmet III. e feyiz vermiş olması değerini arttırması bakımından önemlidir.

Hakkındaki efsaneler:

Hayatta tuttuğu yolda büyük muvaffakiyet göstererek şöhret yapmış her büyük insan hakkında bir takım rivayetler dolaştığı malûmdur. Bu cümleden Hafız Osman hakkında da nesilden nesle intikal etmiş efsaneler vardır:

1) Hafız Osmanın talebelerinden Derviş Mehmet Kevkep, hocası Hafız Osman Efendiye lâyık olduğu hürmet ve saygıyı göstermezmiş. Bir gün de hocasının yazmağa devam ettiği Kur'an-ı Kerimi elinden alarak, «Ben daha güzel yazarım» diye yazmağa başlamış. Bir müddet sonra ucu bozulan kalemini açarken, kalemtıraş iki parmağını birden kesmiş ve yara, Allah tarafından, uzun zaman iyi olmıyarak kalem tutmasına mâni olmuş ve o Kur'an-ı Kerimi yazmağa muvaffak olamamış.

2) Hafız Osman Efendi Üsküdardan İstanbula geçmek için kayığa binmiş, fakat üzerinde kayıkçıya verecek parası olmadığından cebinden kalemini çıkararak kâğıt üzerine bir «kelime» yazmış ve para yerine kayıkçıya vermiş. Kayıkçı: «Bunu ne yapayım?» demiş. O da: «Al, al. İşine yarar» diye mukabelede bulunmuş. Kayıkçı şaşkın ve biraz da kızgın vaziyette müşterisini savmış ve o «kelime» yanında, kahveye gitmiş. Orada bu yazıyı gösterirken, yazı üzerinde bir müzayede başlamış; evvelâ azdan başlıyarak fiyatın birhayli yükseldiğini gören kayıkçı, müşterisinin büyük bir hattat olduğunu ve alacağı ücretin kat kat fevkinde olan bir yadigâriyle onu taşıdığını anlıyarak yazıyı satmaktan vazgeçmiş.

---

(3) Kemal Çığ: Hattat Hafız Osman Efendi, sahife 9-10.

Zemzem ibriği

Onaltıncı yüzyıla ait olan ve müzelerimizin nadir eşyalarından bulunan bu ibriğin üstü yakut ve zümrüt gibi kıymetli taşlarla süslenmiş bulunmaktadır. İbrik, Zemzem ibriğidir.

3) Bir gün, Yedikuleden ta Eyübe kadar, karlı ve soğuk bir havada, çorapsız ve ayakları çıplak, hocasına ders öğrenmeğe gitmiş. Hocası bu hali görünce pek mütehassis olmuş ve kendisine bir hayli hayır duada bulunmuştur.

4) Yine bir gün, ketebe cemiyetinde Hafız Osman Efendiye bir zat:

— Sana çocuğu göndereceğim, sizden meşk etsin arzu ediyorum ama, daha evvel eli biraz kırılsın diye başka bir hattata göndereceğim, demiş.

Hafız Osman:

— Aman hazret! Eli kırılmadan bana gönder, sonra eli kırılınca bir daha iltiyam kabul etmez, demiş.

Kemal ÇIĞ

Tarihten Fıkralar

SULTANAHMET CAMİİ

Sokullu Mehmed Paşa fasılasız üç Padişaha on altı sene Veziriâzamlık yaptı. Hayatında hayır işlerine büyük servetler sarfetti... Havzada, Pırgos'da hayret mebani yaptırdı.. Şam ve Tarsusta cesîm vakıflar tesis etti. Drin suyu üzerinde cesîm bir köprü, Edirnede hamam, Kadirga ve Galatada, muhteşem camiler yaptırdı. İstanbulda Sinanağa'daki bir ikametgâhında maiyet ulemasının ikametine otuz yedi oda tahsis olunmuştu.. Sultanahmeddeki sarayını inşa ettirirken, İkinci Sultan Selim kendisine yüz bin altın ihda ettiğinde Sokullu bunu kabul etmiyerek, zevcesi Esma Sultana hediye ve sarayı kendi nakdi ile tamamlamıştı. Bu saray çok sonraları (1018) de Sokullu ahfadından Bosna Beylerbeyi İbrahim Paşa tarafından bir höccet ve temlikname ile Birinci Sultan Ahmede altmış bin Flori altınına satıldı. Zeydüttevarih'de otuz bin halisülâyar Dinar altınına Ayşe Sultandan alındı diyor. Padişah da bu harap sarayı yıktırarak yerine bir buçuk milyon Flori altını sarfile mimar Sadefkâr Mehmed Ağaya Sultanahmed camiini yaptırdı.

*

İZZET MOLLANIN BİR NÜKTESİ

Sultan Mahmud zamanında, Rusya tarafından dermeyan olunan tekliflerin red veya kabulile harp veya sulh şıklarından hangisinin ihtiyarı münasip olacağına dair bazı aklı erenler ve işbilenler tarafından lâyihalar tanzim ve takdim edildiği sırada İzzet Molla da bir lâyiha vermişti. Lâyihasının ne netice verdiğini anlamak için Molla, hergün saraya gidermiş. Bir gün yine gidip, mabeyincilerden bazılarile görüştüğü sırada Kızlar Ağası, İzzet Mollaya: «Canım, ne telâş ediyorsun; (Çardan kinaye) o balıkçıya tacı biz vermedik mi, verdiğimiz gibi yine geri alırız» deyince Molla: — Yârabbi! Şu Arabın aklını bir gececik olsun bana ihsan et de rahat uyku uyuyayım! — demiş.

Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?

Şimdiye kadar tarih âlemine meçhul kalmış olan Sultan İbrahimin ilk defa Tarih Dünyası'nda neşredilmiş olan mektup, ferman ve telhisleri, en meraklı safhasına girmiş bulunmaktadır. Sultan İbrahimin bir akıl hastası olup olmadığı hakkında tam bir fikir vermeğe yarayacak olan bu yazılardan sonradır ki, bu padişah iç yüzü ile tanınmış olacaktır.

Yazan: M. ÇAĞATAY ULUÇAY

Padişahın hususî hayatı:

O devirde, padişahların muhtelif vesilelerle, taşraya çıkıp görünmesi usuldendi Sultan İbrahim ise mutadın hilâfı denecek derecede geziyor, zaman zaman Sadrıâzam tarafından bu hususta ikaz da ediliyordu Sultan İbrahim Cuma namazı için camilere, şehri kontrol için veya herhangi bir vesile ile tebdili kıyafet ederek çarşı gezileri de yapıyordu. Fakat asıl onun gezileri İstanbulun sayfiye yerlerine oluyordu. Buralara tebdili hava, eğlence, istirahat ve av için gidiyordu. Padişahın gittiği yerler Azatlı vâdisi, Tersane bahçesi, Kâğıthane, Üsküdar. Kandilli, Çamlıca, Davutpaşa... ilh. idi. Padişah bu yerlere kayık, at, araba ve tahtırevanla gidiyordu.

Sultan gittiği yerlerde, kendisine takdim edilen meyva ve çiçekleri kabul ediyor, huzurunda kaside, şiir okuyanlara ve çalgı çalanlara ihsanlarda bulunuyordu. Padişahın geleceğini duyanlar yollara dökülüyorlar, kendisini alkışlıyorlardı. Bu gezilerde fakir halk ve zulümden şikâyet edenlerin arzlarını kabul ediyor, gerekli takibat ve tahkikatın yapılması için Sadrıâzama hattı şerif yazıyordu. Sultan hasta değilse, garip ve melânkolik ruhunu eğlendirmek için geceleri saraylar, kasır ve yalılarda eğlentiler tertip ediliyor, çalgılar çalınıyordu.

Bu eğlentilerden memnun kalan padişah yazdığı hatlarında *«Bir sehl Çamlıcada safa ediyoruz»*, *«Taşrada eğlenürüz»* diye Sadrıâzamını haberdar ediyordu. Fakat bu geziler rahatsız zamanlarına rastlarsa, her ne pahasına olursa olsun, bulunduğu yerden Topkapı Sarayına dönüyordu: *«... Merhum biraderüm yaptuğu hisarlara vardum, oturamadım, pek sıcak. Tez geldüm...»*

Padişahın haremdeki eğlentilerine, saz, söz âlemleri yapıp yapmadığına dair, hatlar ve telhisler arasında çok vesika yok. Bu nevi vesikaların az bulunuşu, padişahın mutlak surette sazla ve sözle alâkası olmadığını isbat edemez, belki de Sadrıâzamın bu çeşit hatları yok ettiğini meydana kor. Naima, Sultan İbrahimin Sadrıâzam Mehmet Paşaya şu hattı şerifi yazdığını bildiriyorsa da, bu, hatları arasında bugün mevcut değildir:

«Bire mütevelli yapılı kodoş, bire karpuz kıyafetli pezevenk, ecdadım Medineye bu kadar cevahir ve emval göndermişler, adam gönderüp anda olan emval ve cevahiri cümle getürdesin ve illâ senin derini soyup içine saman doldurmam mukarrerdir söyle bilesin.»

Bu itibarla, devri tarihçilerinin şehadetine inanarak, Sultan İbrahimin kadınlara ve eğlencelere düşkün olduğunu kabul etmek zorundayız. Eğer böyle olmamış olsaydı hasekilerini tepesine çıkarıp, onlara kanun harici imtiyazlar ve haklar temin edebilir miydi? Bir vesikada *«Kestane güzeli Davudun»* gönderilmesini emrettiği gibi, bir vesikada da Sadrıâzama: *«Selâmdan sonra öteyi gün bir karı bulmuş idin bile m vairdır. Bu (nu) bize gönderesün helbet tahayyür etmiyesün»* diye yazmıştır. Bundan ve yazacağımız diğer telhisten anlaşılıyor ki padişahın kadınlara karşı zaafı vardır, o telli hasekilere, haremin rengârenk cariyelerine kanmamış, saray duvarlarının dışında, hırs ve şehvetini tatmin edecek kadınlar aramıştır. Sadrıâzamların devlet işleri yanında, bir de Sultan İbrahime vasıtalık yapma vazifeleri olduğu şu telhisten ne güzel anlaşılıyor:

«... Hâlâ bu kullarına vârit olan hatt ı hümayun-i saadet-makrunlarında gönderil-

mesi ferman buyurulan avreti; geç vakit olmağla, inşaallahü taâlâ yarın bulalım, emr ü ferman padişahındır» telhisinin üzerine Sultan İbrahim: «*Malûm-i şahanem olmuştur*» hattını yazmıştır.

Emsalleri çok olmamakla beraber padişahın saz ve kadın âlemlerine de son derecede yer verdiği görülmektedir. Padişah bir gün avdan rahatsız olarak dönmüş ve Sadrıâzamı yanına çağırmıştı. Hasta padişahın derdine derman bulmak için gece yarısında saraya gelen Sadrıâzam, padişahı zevk ve safada bulmuş, geri dönmeğe mecbur olmuştu: «... *Gecenin dördüncü saatinde tekrar hatt-ı şerifleri gelüp bu kullarına gelesün deyu ferman-ı şerifleri olmağla der'akab varup muntazır oldum. Huzur-i safada olmalariyle buluşmada teeddüb eyleyüp rikâb-ı hümayunlarına yüz sürülmedi...*» Bu hali yalnız geceleri olmuyor, bazan da gündüzleri vâki oluyordu: «... *Bu kullarına vârit olan hatt-ı hümayun-i saadet-makrunlarında hâs odada otururum, gelesin deyu ferman-ı hümayunları sâdır olmuş, benim azametlû padişahım hâlâ bağçede halvet vardır ve yukarı divan yolundan gidile gelmemiştir, ne taraftan rikâb-ı hümayunlarına varılur?*» sorusuna padişah: «*Yalı köşküne inerim orda gelesin*» hattını yazmak suretiyle cevaplandırmıştır.

Saz âlemlerinin ise en çılgıncaları tertip ediliyordu. British Museum'ün şark departmanı kısmında Sultan İbrahim devri şair ve sazendelerinden «Ali Efendi» nin yazdığı «Hâza mecmua-ı sâz ü suz» adlı Avrupaî tarzda bestelenmiş bir müzik mecmuası vardır. Bu mecmuanın içinde bir de Sultan İbrahimin huzurunda çalınıp oynandığı yazılı olan bir hava vardır ki muhteva itibariyle çok hayasızca yazılmış bir parçadır (1).

Bu meyanda tanıdıklarını evlendirmekten de zevk alıyordu. Mehmet Paşanın karısı Canfedayı Eyüp Paşaya, Kaya Sultanın anasını Yeniçeri ağasına, «... *Merhum Siyavüş Paşanın hatununu silâhtarlığımdan çıkan notasına göre bestelenmiştir. Türk musikisi tarihi için çok önemli bir kitaptır, müzisyenlerimiz önemle üzerinde durmalıdırlar. Ahmet Paşaya verdüm. Allahın buyruğiyle, Peygamberin kavliyle*» vermişti.

Canı isteyince, Sadrıâzamdan güzel atlar ve kemankeşler istiyordu. Fakat padişahın ok, yay vesair oyun ve hünerlerinden ziyade hoşlandığı güreşti. O da dedeleri gibi pehlivanları ve güreşi çok seviyordu. Güreş müsabakalarını ekseriyetle hâs odada tertiplettiriyor, saatlerce onları seyrediyordu. Zaman zaman Sadrıâzamı da bu müsabakaları seyretmek üzere çağırıyordu. Pirioğlu adlı pehlivan diğer pehlivanları yenmiş, meydan okumuştu. Bunun üzerine padişah Sadrıâzama, Tekirdağında, Geliboluda, «*öte yakada, nerede olursa huzuruma göndaresün, göreyim seni diler şehirlide...*» hatlarını yazarak göndermiş, onu yenecek pehlivanı istemişti:

«*Selâmdan sonra öteyi gün Fener bakçasında hattım varmış idi ki hâs odalıya mânent bir pehlivan keşmakeş edüp bize göndersün deyu takayyüt edersün yohsa bulamıyorsun, canım pekçe takayyüt ediip manend bulasın azîm mübahase olmuştur...*»

Bunun üzerine Sadrıâzam harekete geçiyor, etrafa ulaklar ve emirler göndererek pehlivan arattırıyordu: «... *Mukaddema ferman buyurulan güreşçi pehlivan içün sual buyurulmuş. Benim şevketlû padişahım Pirioğlu kullariyle güreşür yiğiti bu bendeleri bilürüm. Şimdi bunda ona muâdil bulunmuyor, ama benim azametli padişahım öte yakada bir iki yerde bazı güreşür eyüce yiğitler vardır, deyu haber verdiler. Anadolu Beylerbeyisi kullarına müstakil mektup ile adam gönderilmiştir ki o makule güreşçi pehlivanları buldurup göndere takayyüt olunmuştur...*»

Sadrıâzam araştırıyor ve buluyor: «*Lâkin taşrada kendülerin alıştırıyorlar, çokluk bu kulları gözüm tutmamakla ve andan maada bir uğurdan varup şaşmıyalar deyu alışıyorlar dahi bir iki gelecek vardır bir iki gün sonra rikâb-ı hümayunlarına gönderilür...*»

Fakat bu padişahı tatmin etmiyor, gelenleri güreştirmek için beklemiyor ve çağırıyor: «*Selâmdan sonra gelen pehlivanlardan hele hangisi kavî ise canım rikâbıma gönderesün tacil, bizi Kula bakçasında bilesiz.*»

M. Çağatay ULUÇAY

---

(1) Hâza Mecmua-i sâz ü söz: Ali Ufkı, British Museum, Oriental department, Türk yazmaları kısmı, No. SL. 3114, Vr. 31 Yanında şu izahat vardır: «Sultan İbrahim'in huzurunda oynanılan raks. Bu kitap XVII. asırda yazılmıştır. İçindeki şarkı ve türküler Hamparsum notasiyle değil, garp müziği

COĞRAFYA DÜNYASI

«Tarih Dünyası» gibi Banoğlu yayınlarından olan «Coğrafya Dünyası» nın birinci sayısı emsalsiz bir nefaset içerisinde çıkmış ve büyük alâka ile karşılanmıştır.

Okullardan mecmuanın tedariki için mütemadiyen müracaat edilmekte, bu sebeple de mevcut nüshalar azalmaktadır. «Coğrafya Dünyası» ndan henüz tedarik edememiş olan okuyucularımızın, bu kıymetli ve eşsiz mecmuadan mahrum kalmamaları için acele etmeleri lâzım gelmektedir.

«Coğrafya Dünyası» 100 sahifede 100-den fazla resim ve haritalariyle, kıymetli yazılariyle memleketimizde şimdiye kadar görülmemiş bir nefasette çıkmıştır. Nasıl, Türkiyenin ilk coğrafya dergisi ise, nefaset ve olgunluk bakımından da yine birinciliği muhafaza etmektedir.

«Coğrafya Dünyası» her sınıf okuyucuya hitap edebilecek bir tarzda hazırlanmıştır. Onu bir öğretmen, bir öğrenci nasıl bir yardımcı ve aydınlatıcı dergi olarak bağrına basmışsa, bir münevver, bir okuma meraklısı, bir ev kadını da aynı şevk ve bağlılıkla onu benimsemiş ve kendi mecmuası yapmıştır. Biz bu muvaffakiyeti görmekle cidden iftihar ediyoruz. Nasıl iftihar etmiyelim ki, Türk münevverinin, her sınıftan Türk okuyucusunun isteğine cevap vermiş, onu temin ve tatmin etmiş bulunuyoruz.

«Coğrafya Dünyası» her sayısında biraz daha tekemmül edecek, biraz daha zenginleşecek ve çok yakında Avrupa ve Amerikada çıkmakta olan emsali derecesine varmış bulunacaktır.

Mevzuların seçilmesinde aktüaliteye ve bir ay zarfındaki hâdiselere dikkat edilmekte ve yurt coğrafyası hakkında verilen geniş ve zengin bilgi arasında siyasî hâdiselerin ehemmiyetine işaret etttiği Kore, Tibet, Formoza, Hindiçinî vesaire gibi memleketler hakkında bol resim ve bilgiyi ihtiva eden ve salâhiyetli kalemlerden çıkmış bulunan makaleler verilmektedir.

Bunlar arasında memleketimizi komşuluk vesaire bakımından alâkalandıran Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Suriye, Hicaz, Filistin, Ürdün, Mısır, Irak, İran, Efganistan, Hindistan, Pakistan gibi memleketler coğrafyası hakkında da yine çok, güzel, faydalı resimlerle yazılar sunmaktayız.

Bu arada beşerî coğrafyaya, astronomiye ait olgun yazıları resimlerle kıymetlendirerek sunuyoruz.

Bütün bu zenginlik ve olgunluk içinde size her ay yurt ve dünya coğrafyasından yazılar ve resimler takdim eden «Coğrafya Dünyası» nın nüshaları azalmıştır. İstical etmenizi tekrar tavsiye ve rica ediyoruz.

Veliaht Yusuf İzzeddin nasıl intihar etti?..

(Baş tarafı 666 ncı sayfada)

tura ile sol kolunun damarını keserek intihar etmiştir.

Kalfa içeri girdiğinde yorganı boğazı hizasına kadar çekmiş, bir halde tuhaf iniltiler duyunca işi anlamış...

Görülüyor ki her ne suretle olursa olsun, Veliahd senelerce hazırlamış olduğu intihar plânını tatbik sahasına koyarken, evvelâ ustura talimlerile keseceği kolunu hazırlıyor, saniyen çok sevdiği ve küçüklüğündenberi kendisile alâkadar olmuş ve bütün servetini ona vermiş olan büyük valdesini ziyaretle Nail Beye vasiyet ediyor, ve sonra bizimle helallaşıyor ve nihayet intihar ederek plânını tatbik etmiş bulunuyor.

Veliahd Yusuf İzzettin Efendi Merhum, hastalığından evvel tab'an çok sağlam, sıhhatli, hafızası kuvvetli, umumî bilgiye sahip, gayet nazik ve hatırşinas idi.

Yıllarca evvel geçmiş hâdiseleri olduğu gibi nakleder, ecdadından asil olduğu kadar şahsan da asalete malikti. Fakir halka yardım etmekten zevk duyar, yapacağı yardımın daima işe yarıyacak miktarda olmasına çok dikkat ederdi.

Kendisile görüşüp bugün hayatta bulunan zevatı muhteremece de bilindiği üzere daima makul fikirler yürüterek kötü yapılan işleri söylemekten hiç çekinmezdi.

Şu hususları da belirtmek lâzımdır ki ölümünden sonra çıkan muhtelif şayialar hilâfına hastalığı devam ettiği müddetçe gelip geçen bütün hükûmet adamları bilâistisna kendisini incitmemek, için ellerinden gelen gayret ve fedakârlıktan hiç çekinmemişlerdir.

O ebedî istirahatgâhında yattıkça Tanrı büyük Türk milletine sağlık ve saadet ihsan buyursun.

SON

Üç İzmirli Kız

(Birindizi'nin bir tablosu)
Fiatı 50 kuruş